

Heybet bavê Helebçe.

Dergehên rêzimanî

(lêkerê
sêyamînî
eyîn
heyîn
neyîn).

-vekolîn-

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Heybet bavê Helebçe.

Dergehên rêzimanî

(lêkerê
sêyamînî
eyîn
heyîn
neyîn).

-vekolîn-

Institut kurde de Paris

Diyarî : Bo

konê reş

H. b. H.

~~_____~~

Institut kurde de Paris

- B -

Pêşgotin

bêgoman, rêzimana kurdî di hin aloziyan de dibuhure- egerên wê hatina nasîn lê mixabin, rêziman, li hev du badayî, pir caran nexweyayî, vekolînên fîreh û kwîr dixwaze.

bi bawerî, pêwîste, em li angora hin rêpîvanan, vekolînên xwe avabikin, lê ne hemû rêpîvan rêbazên rêzimanî ronahîdike. Ji ber ku hin ji wan bi şaşî û çewtî daketine zimên, ji lewra, a herî pêwîst û hêja û girîng ewe: em xwe bigihînin rêpîvanên serdest û sere ku radihêjin bingeha tevayîya zimên.

Ji layekî din ve, heval, wekî me dayeye xwyanikirin di pirtûka (rêziman û abeya kurdî) de, li çilonîya zimên nanehêrin, ew rêbaza rêzimanî difelişînin, ji ber ku di cihnan de pêktînin, û di cihên din de pêknayînin.

Ji layekî dîtirve, ev pirtûka ha bawerî-
û xebata çar- pênc salaye. û ez bi
serbilindî lêkerê sêyamînî (eyîn- heyîn-
neyîn)ê pêşkêşdikim-

qamişlo -2/11/1996
Heybet bavê Helebçe

Institut kurde de Paris

- D -

LÊKERÊ EYÎNÊ

Tevî ku zimanê Kurdî dîrokî û kevnareye hin ji bêtarên wî, hîn bi pirciwanî ne hatine ravekirin. Mixabin, heyanî êsta, rêzimannas xweşik bi ser rastîya rêzanên wî venebûne.

Yek ji van babetan eve: Lêkerê eyîne ye . Ê ku Mîr Celadet bi wateya Lêkerê (bûnê) dibe.

Ev lêker (pîşk wekî Reşîd Kurd) bi bernavên bala (malbata ez) re bi vî awayî kêşan dibe:

(ez- im)

(tu- î)

(ew- e)

(em- in)

(hûn- in)

(ew- in)

Xwuyanî ye ku- li angora hemî rêzimannasan ti rengine din ji kêşana vî lêkerî re tunene.

Ne bese weha, hîn jî, ew bi tenahîya xwe nayêye ji bilî jîwerên taybetî. Ji lewra emê wî bidine nasîn, piştê emê nehêrtina rêzimannasan şîrovebikin, bona em karîbin nehêrtina xwe xweş ber çav bikin.

Ji hêla raweya kêşanê vê: dûzana pêşkerî :

1) Di dema nuhokê de

- ez delal im
- tu xwendevanî
- ew xort e
- em xurt in
- hûn comerd in
- ew aştîxîwaz in

2) Di dema mandê de

- ezê huşyarî bim
- tuwê mezin bî
- ew ê çav têr be
- em ê dilsoz bin
- hûn ê laçwar bin
- ew ê zanabin

3) Di dema mêjbuhêrkê de

- ez delal bûm
- tu ciwan bûyî
- ew beza bûye
- em masî firoş bûn
- hûn çerxvan bûn
- ew bêguneh bûn.

Ji hêla pîşkaran ve: Bi sê nifşên pêşkaran (kiraran) re kêşan dibe:

1) Malbata (komika) bernavên bala yên ku evin:

ez - tu - ew - em - hûn - ew

2) Bernavê kî: Nimûne.

- kî çûn ?
- kî diçe ?
- kî mêrxase ?

3) Nav (ên bernas û ên ne bernas):

Nimûne : -Nesrîn ciwane.

- Nesrîn û Şêrîn ciwanin .
- keçek têye.
- keç tên.

Ji hêla cihên veguhastina vî lêkerî

1) Bi rewsan re: Mînak

- tu dost î
- Jîn xweşike
- Kawa çergsoje

2) Bi lêkeran re.

a) Lêkerên saltgîr:

Di hemî deman de peydadibe: Nimûne

- ez diçim
- tu ketî
- ew çûn
- ezê bêm
- ewê bêye

b) Lêkerên derhingêv: Di hemî deman de, ew peydadibe, ji bilî demên buhêrkê di dûzana pêşkerî de: Nimûne

- ez didim
- tu wê bidî
- ku ew bidin
- ku hûn bidin.

3) Çi çaxa ku bernavên bala cinê pîşkber distînin: Mînak:

- te ez xistim
- wî tu xistî
- min ew hiştin

- wan hûn êşandin.

4) Bi bernavê kî û yên bala re: Mînak.

- ez kî me ? tu ewî - tu ne ewî

- ew kî ye ?

- hûm kî ne ?

5) Çi çaxa ku bersiva pirsiyariye bi vî rengî be: Nimûne

- kî ye ? - ez im

- kî ne ? - ew in

- kî ye ? - (tu- î)

- kî ne ? - em in

Piştî ku, me nehêrtineke gelemperî ji rol û erka vî lêkerê arîkariyê wergirt, em karin, aniha, nehêrina rêzimanasan, ku li ser vî mijarî ne wekî hevîn, ravebikin.

I Dîtina yekemîn: Du nehêrtinên neyeksane peydadibin: a Reşîd Kurd û a Hêzanî.

Her yekî ji wan bi awakî li ser vê baberê ramiyaye.

a) Hêzanî di pirtûka xwe ya bi navunîşana - pira ziman - li (m, yi, ye, n, in)ê dinehêre mîna bernavên kesî yên

ku şûna paşpirtikan vedigrin. li nik wî,
ev (m, yî, ye, n, in) Ji lêkerê eyînê cuda
ne, Ji lewra tiştine ne ser bi xwe pêre
çêdibin.

Emê bala xwe bidin vê peyva wî:

- lêkerê eyînê di buhêrkê de.

[(bû) Bo tek

(bûn) Bo kom].

- lêkerê eyînê di mandê de.

[(be) Bo tek

(bin) Bo kom].

- lêkerê eyînê di nuhokê de:

[(e) Bo tek

(ên) Bo kom].

b) mamoste Reşîd Kurd di pirtûka xwe
ya bi navunîşana - rêziman - de li vê
babetê bi rengêkî din dînehêre: Ew
dibêje:

[di kurmancî de sê bêş bernavên
kesok hene: Serkar - salt - dîmdar...

- bernavên dîmdar, bi serê xwe bi kêr
nayên, bi dûçika bernavan û pişkan ve
tên girêdan, evin:

- (m, î, e, n)-

- kesokên dûmdar - hev gav wek xurdepaşan li dû bernavan û pîşkan tên.

Bi serê xwe bê manane. Wek:

- ez diçim

- tu diçî

- ez im

- tu î

- ew e.]^r

Pêşberîya van dîtinan em kanin çend têtînîyên pellandî birêsin:

1) zimanê Kurdî zimanekî hindo - eropîye. Pêdivîye ku digelek babetan de nêzahîyê li wan bike. Nemaze bo lêkerê eyînê. Êdî, di hemî zimanên cîhanê, dema ku, lêkerê rastekî û durist tinebe û di hevokê de rewş bi bernavên bala girêdayîbe, tilêker cihê lêkerê eyînê venagre. Mîne:

Bi ingilîzî = I am student.

Bi firansawî = Ji suis étudiant.

2) hîn diwartir, “ bernav - ê ku li angora Hêzanî, cihê lêkerê eyînê vedigre-”

çênabe bi celeb be , yek ji bo nuhokê be
yek ji bo buhêrkê be, û yek ji bo mandê
be. (û kanî yê ji bo demên bijokî ne).

3) eger ku (im, î, e, in) bernavbin,
wesan pevok (hevok) nayên têgihîştin:

- tu delal î
- ew comerd e
- ew pak in
- em karkerin

Ji ber ku (tu delal î) bi angoyeke
sergihayîye, dêmek hevoke. Lê parsîna
wê (eger ku - im, î, e, in - bernavbin)
pirr şaşê çûnkî: tu + delal + î

bernav + rewş + bernav.

ev parsîn (bernav + rewş + bernav) di
ti zimanan neye. tiwate jêre neye. û di
ticaran de hevokeke sergihayî bi wan (bi
wesan parsîn) çênabe.

lê em dizanin ku (tu delalî) hevoke û
angoya wê sergihayîye, dêmek, divêye ku
kêşana lêkerekî têde peydabibe. û ew jî
(î) e.

4) û tew, ev hevok nayên têgihîştin

ez im em in

tu (w)î hûn in

ew e ew in

Ji ber ku parsîna wê (eger -im, î, e, in-
bernavbin) bi vî haweyî ye:

ez + im

bernav + berrnav.

du berrnav dê çilonî bi tenahîya xwe
angoyeke sergihayî bidin ez hîç nizanîm.
dêmek yek ji wan (ez im) ne berrnave. û
divêye ku lêkerbe.

5) Bo bendên (3-4) an, kevok bê lêker
nabe. enzan çiqasî peyvên -bê lêker-
birêse, mebest a ku di dilî de nayêye
diyar kirin. û ew peyv nabin hevok. û ti
ango jêre neye- mîne:

- ez û tu li dibistanê... !!?

- min, sê mendal û deh çewal nîsk û
çûî û çar berx... !!?

- ev bizina stewr...!!?

- ev mehîna beza, canîka wê...!!?

- di van deh rojan de, şûva me...!!?

tu bikî - nekî, kêmasî ji hêla parsîn,

pêşniyazî û angoyê ve di van peyvan de heye.

Lê, dema ku em lêkerekî- çi lêkerbe-
bavêjin navbera van peyvan, ev peyv ji
hêla parsîn, pêşniyazî, û angoyê ve dê li
ser xwe bin

Weha, û heger lêkerek di navbera
peyvan de be û çiqasî ew peyv hindik
bin, hevokeke top û şênber dê li ser xwe
be. mîne

kî ye ? (hevok)

ez im. (hevok)

ev çi ye ? (hevok)

ev... e. (hevok)

6) mamoste Reşîd Kurd, tevî ku hestek
û agahdarîyeke wî rêzimanî pîrr bilind
heye, di şaşîyeke mezin wer dibe.

Li nik wî hevoka (ez-im, tu(w)î.. h.d)
divêye di warê rênûsê de bi vî tewrî
bêne nivîsîn:

ezim emin

tuî hûnin

ewe ewin

û her nimûniyeke jorîn -li nik wî -
peyveke tenêye, ano, yek peyve, lê ji du
bernavan çêdibe, dîsan aqo, (ezim)
peyveke ji du bernavan hev du girtîye.
Di warê rêzimanî de - bi rastî - ev
encameke şerme.

7) ji bilî benda (6)an, du bernav, tevî
ku ji hev du cudabin jî, û çî xuristiya
wanbe, di ticaran de hevokekê çênakin.
Û ji beruvajîve gotina (ezim) ser bi
xweye û angoya wê ser raste.

Dêmek, encameke bêgomanî derbarî
(im, î, e, in)ê xwe di serê me de zelal
dike:

- (im, î, e, in) ne bernavin.

II Dîtina duwemîn: a mamosteyê herî
bilind mîr Celadet Bedirxan e. Ew
kêşana (im, î, e, in)êdispêre lêkerê bûnê
(bûyîn).

Li nik wî lêkerê bûnê bi du angoyaye

- a yekê eyîna tişt û merovan di cî-
demê de bi canî dike: Mîne:

ev kefire

kevir mezine
tu hêjayî
hûn hêjane

Kêşana vî lêkerî di dema nuhokê de bi
vî haweyî têye.

ez im	em in
tu î	hon in (hûn)
ew e	ew in

- a din bizavtina ku bi kesîtiya
merovan girêdayî diyardike. Û di dema
nuhokê de bi vî corî kêşan dibe.

ez dibim	em dibin
tu dibî	hûn dibin
ew dibe	ew dibin.]

Mixabin, mamosteyê herî dilind xwe
gelekî di kêşana vî lêkerî de
wendakirîye, û hin tişt tevî li hev kirine,
nemaze (bibama, bi biwama...).

Aniha, emê, ji du layanve kêmasiyên
vê nehêrtinê ravebikin:

= a yekê = emê xuyayî bikin ku lêkerê
bûnê, bi angoyekê tenê ye, ew angoya
ku li hawîrdorî çêbûna tişt û merovan

xwe dirêse, û a ku tipêwendî di navbera wê û lêkerê (to be l'être = eyîn)ê de neye.

a) Çi lêkerê rastekîn û durist ku lêkerê bûnê cihê paşî jêvedigre, ji wê angoyê (angoya bûnê - dibe - bibî) dernakeve.

Ew jî du cor bi vî awayî têne veguhastin. Ê eykem: Lêkerê hevbendî: Nimûne:

makder	nuhok	fermanî
bûn	ew dibe	bibî (tu)
rabûn	ew radibe	rabî (tu)
vebûn	ew vedibe	vebî (tu)

Ê duwem : Lêkerê siwarkirî: Nimûne.

makder	nuhok	fermanî
bûn	ew dibe	bibî (tu)
siwarbûn	ew siwardibe	siwarbibî (tu)
sorbûn	ew sordibe	sorbibî (tu)
derbûn	ew derdibe	derbibî (tu)
çêbûn	ew çêdibe	çêbibî (tu)

Sedema ku herdu cûre ji hev cuda ne vedigere ku (ra, ve) ne mîna (siwar, sor, der, çê...] peyvin bi serê xwe ne.

Dibe ku hin bibêjin ku “ hebûn-û nebûn” lêkerin li ser lêkerê bûnê bi angoya (to be - lêtre = eyîn)ê siwardibin.

Emê di vekolînên paşende de berçav bikin ku “ hebûn û nebûn” : A yekê: Ne lêkerin. A duwan: Ne peyvin ser bi xwe ne. Bes tenê di dema mêjbuhêrkê de bi bernavê ewê re yê kom, ji veguhastina lêkerên (heyîn û neyîn)ê çêdibin: Wekî.

	heyîn	ew heye	(nuhok).
		ewê hebin	(mand).
		ew hebûn	(mêjbuhêrk).
neyîn	ew nene	(nuhok).	
	ewê nebin	(mand).	
	ew ne bûn	(mêjbuhêrk).	

Dema buhêrkê sadeyî tune ye ji ber taybetîya lêkerê eyînê ku berdewamkirinê di xwe de dixwaze.

b) Çi rews û navdêr ku peyva bûnê paşîya wan vedigre, ji wê angoyê (angoya - bûnê, dibe, bibî) dernakeve: Mîne.

- zelal bûn
- zerbûn
- delalbûn
- cihêbûn
- sorbûn.

Peyva bûnê di van mînanan de çaxeke taybetî ku têde çêdibe ji xwere dixwaze. Berî hingî ne wesabûye, aniha wehaye.

(madê wî ne zerbûye, aniha madê wî zere, di navbera her du deman de, -dema berî hingî û dema piştî hingî- demek heye ku madê wî têde zerdibe). Ji lewra têye gotin: Zerbûna madê wî...

Lewma têvelî di navbera van her sê pevekan de heye:

- zerbûna wî
- zerê wî
- zerkirina wî

û weha:

- delalbûna wî
- delalîya wî
- delalkirina wî

c) Rêzaneke mezin ku naheje di

zimanê Kurdî de peydadibe ew jî eve:

- dihemî deman de maka koka lêkerî

hiç nayê ye guhartin: nimûne

k	ji	kirinê
b	ji	bûnê
b	ji	birine
ç	ji	çûnê
d	ji	danê

Çi mebesta me ji peyva (maka koka lêkerî) heye: Nimûne:

kirin	(lêker).
kir	(koka wî ye).
k	(maka koka wî ye).

Hin kes ji rêzimannasan - mîna profêsor Qenatê Kurdo- (k) ji kirinê bi angaya kokê dibe. Ev tiştê ha hiç ne duriste.

Ev rêzana ha dişkêye û hildiweşê dema ku .em (bûnê) bi angoya (to be - lêtre = eyîn)ê bibin. Nimûne

tu delal'î

tu (w)ê delal bî

(bi) di vê deverê de pêşpirtika (alava)

mandê ye. Ne ya (b) e ya bûnê ye.

Belkî, hin kes bibêjin gelo emê çilonî lêkerê (hatinê), di dema nuhokê de ji dûzana pêşkerî, bi vî hawayî veguhêzin:

	dema nuhokê
hatin	ez têm
	tu têtî
	ew têtê
	em tên
	hûn tên
	ew tên.

Ev tiştê ha rêzana jorîn na şikîne çimkî (ez têm) ji guhartina (ez dihêm) çêbûye. Ew jî bi xwe veguhastina lêkerê (hatina)ê didema nuhokê de ye.

	dema nuhokê
hatin	ez dihêm (ez têm)
	tu dihêtî (tu têtî)

ev jî, ji ber ku di zimanê Kurdî de, dema ku tîpa pêşîn ne sert be, tîpa (T)ê şûna tîpa (D)ê vedigre.

Û weha, hamanî tişt, bi lêkerê (anîn)ê re çêbûye. Ano tîpa (T)ê şûna tîpa (D)ê

wergirtiye. Ji lewra em dibêjin:

anîn dema nuhokê
ez têm (ez di î n im)
tu têyî (tu di î n î)
ew têye (ew di î n e)
em tên (em di î n in)
hûn tên (hên di î n in)
ew tên (ew di î n in)

Û her weha: Di dema mandê de. Em
hamanî tişt pêk tînin.

hatin dema mandê
ezê bêm (bihêm)
tu (w)ê bêyî (bihêyî)
ewê bêye (bihêye)
emê bèn (biîên)
anîn ezê bînim (bi î n im)
tu(w)ê bîni (bi î n î)
emê bînin (bi î n in)

ç) Ji layeke dîtirve. Dema fermanî bê
pêspirtika (Bi) çênabe. Û her dem (bi)
di serê maka koka lêkerê ne hevbendî de
têye. Nimûne:

makder	fermanî
kirin	bikî
dan	bidî
bûn	bibî
çûn	biçî

(Lê çaxa ku lêker hevbendî be, pêşpirtika wî lêkerî şûna (bi) di dema fermanî de werdigre, mîne:

kirin	rakirin
kirin	vekirin.
makder	fermanî
rakirin	rakî
vekirin	vekî).

Ev rêzana ha dişkêye û hildiwêşe çaxa ku em di dema fermanî de ji yekî re dibêjin:

delal bî	(tu)
delal bin	(hûn)
delal bin	(em)

Di van her sê hevokan de, (Bi) pêşpirtika fermanîye. Û (Bi)ya bûnê hîç peydanabe. Û ewê peydanebe, ji ber ku (delal bî) ne ji bûnê ye. Ew ji eyînê ye.

= a duwan = ewê pirsekê ji xwe bikin,
gelo çima mîr Celadet lêkerê bènê bi du
angoyan birîye ?.

Heyanî ku ew tiştê ha berçav bibe,
emê bala xwe bidine ravekirina wî di hin
çihan de:

[a) Di dema mandê de : Bi angoya (to
be - lêtre = eyîn)ê bê pêşpirtika (Bi)
rêye veguhastin.

ezê (ez dê) mezin bim

tuê (tu dê) mezin bî

b) Di dema (imparfait du subjonctif)
de ew bi du kêsimane. Yek jê bê
pêşpirtika (bi) ye û wateya lêkerê (to
be - lêtre = eyîn)ê dide.

(bila) ez biwama (bûma, bama)

(bila) tu biwayî (bayî)

(bila) ew biwa (bûya)

(bila) em biwana (bûna, bana)

(bila) hon biwana (bûna, bana)

(bila) ew biwana (bûna, bana).

c) Di dema merbedî (kêsîmê yekemîn) de ew jî bi du kêsîmane. Yek jê bê pêşpirtika (bi) ye û wateya lêkerê (to be - lêtre = eyîn)ê dide:

ezê (ez dê)biwana (bûma, bama).

tuê (tu dê) biwayî (bayî)... h.d.

ç) Di dema (plus - que - parfait) de

ez bû bûm

tu bû bûyî

ew bû bû

em bû bûn

hon bû bûn

ew bû bûn.

Ji hêla veguhastinê ve ti têveli di navbera her du angoyan de neye. j.

Dêmek, Mîr Celadet, di benda (a) ê de, (B) jî lêkerê bûnê dihejmêre. Ev tiştê ha gekekî beruvajîye.ji ber sedema jêrîn:

makder

nuhok

mand

çûn

ez diçim

ezê biçim

ketin

ez dikevîm

ezê bikevim

bûn ez dibim ezê bibim
 Em bi , regekî , pellandî dibînin ku (Bi)
 di dema mandê de şûna (di) di dema
 nuhokê de werdigre.

Ji alîkî din ve, wateyeke taybetî ji
 pêşpirtika (Bi) ya mandê re heye, ew
 nîşandike ku hîn ev tiştê ha pêknenatiye.
 Ji lewra pêşpirtika (Bi) bi hemî lêkeran
 ve têye, ji bilî lêkerên hevbendî yên ku
 taybetîyeke din dibin. (ev tiştê ha, me
 berî aniha şirovekirîye).

Ji hêleke dîtir ve, Mîr Celadet di
 bawerîyekê de ye ku (bû) di benda (b,
 c, ç)ê de ji kêşana lêkerê bûnê ye. Ev
 tiştê ha duriste. Ji ber vê yekê:

Lêkerê bûnê, bi çî angoyê be, aivêye
 bi malbata bernavên bala (ez)î re bêve
 kêşan, lê em dinasin ku di dema
 mêjbuhêrkê de (bû) bi bernavên binyatî
 malbata (min)ê têye kêşan. Nimûne:

makder	mêjbuhêrk
xwarin	min xwaribû
	te xwaribû

birin

wan xwaribû
min biribû
te biribû
wan biribû

Hîn diwartir, (bû) bi hemî bernavan re nayêye guhartin, dêmek (bû) pirtika mêjbuhêrkêye ew, di ziman de ji peyva bûnê hatiye, lê ne ji kêşana lêkerê bûnê hatiye. Ji ber vê yekê ew bûye pirtika wî demê ha. lewma parsîna wî demî bi vî hawayî ye:

- min xwari bû
(bernav)(kokalêker)(pirtika mêjbuhêrkê)

- ez ketibûm: (keti + bû + im).

ez = bernav -

keti = koka lêker

bû = pirtika mêjbuhêrkê

im = lêkerê eyînê.

Eger, di bawerîya min de, Mîr Celadet, ev tiştê ha, binasiya, ewê, bitûn, lêkerê bûnê bi du angoyan nebîrbûya.

Weha, em dighên ancamekê ku tipêwendî di navbera (im, î, e, in) û

lêkerê bûnê de neye.

III Dîtina sêyan: A profêsor Qenatê Kurdo ye. Di pertûka wî de - zimane Kurdî, rêziman - profêsor Qenatê Kurdo (im, î, e, in)ê li ser lêkerê heyînê dihejmêre. Li nik wî lêkerê heyînê bi du nifşane. Yek jê heyîn bi xweye. Ê din hebûne. Emê bala xwe bidin ravekirina wî:

[Forma heyîn tenê li wextê niha da tê xebitandin, lê forma hebûn tê xebitandinê hem li wextê berêda, hem jî li wextê wê bêda.

[Çaxê li wextê nihoda fêla (heyîn) tê guhastinê, hingê paskokên dêman (me, yî, ye, ne) zêdeyî ser binyata fêla heyînê dibin:

ez heme
tu heyî
ew heye
em hene
hûn hene
ew hene.

[Forma nanayî bi sê çura tê gotinê

1)- ez tuneme

ew tune

hûn tunene

2)- ez neheme

ew neheye

hûn nehene

3)- ez ninim

ew nîne

hûn nînin.

[Paşkokên formên dêman (im, î, e, in) li wan xeberanda têne xebitandinê, yên ku axiriya wan bi sewtên bêdengên kuta dibin ew her sê paşkok mîna paşkokên (me, yî, ye, ne) têne fahmkirinê mîna pareke fêla heyinê:

ez şagirtim

tu şagirtî]

[veguhastina fêla “ hebûn”, “ bûn” fêla “ hebûn” tenê li wextê berê bihirda û li wextê wê bêda tê veguhastinê

wextê berê bihirî

ez hebûm, ez bûm

Forma tu hebûyî, tu bûyî
erênî ew hebû, ew bû
em hebûn, em bûn
hûn hebûn, hûn bûn
ew (ewan) hebûn, bûn.

Forma nanayî ez tunebûm
tu tunebûyî
em tunebûn .. h.d.

Forma nanayî wextê wê bê
ezê tunebim
tuê tunebî
emê tunebin .. h.d.

Forma erênî ezê hebim
tuê hebî
emê hebin .. h. d.].

Bi rastî, profêsor Qenatê Kurdo,
derbarî vî babetî gelekî tişt tevî li hev
kîrîne.

(Paşkokên dêman, me, yî, ne -
paşkokên dêman, im, î, e, in -
fêla heyîn- ê
fêla hebûnê - bûn ê).

Ji lewra, ji me têye xwestin, em hind

têbînîyan ber çav bikin:

1) parvekirina wî ji lêkerê heyînê re bi awayîyê ku wî li jorîn ravekiriye ne duriste. Ji ber vê yekê: “hebûn” ne lêkere, ew di dema mêjbuhêrkê de ji lêkerê heyînê dizêye, dema ku bernavê ew ê kom be: ew hebûn

bû = alava mêjbuhêrkê ye

Çilonî (Bi)- alava mandê- di nav bera (he) û (in) de têye- ewê hebin (he + bi + in) wilonî (bû)- alava mêjbuhêrkê -di nav bera (he) û (in) de têye- ew hebûn (he + bû + in).

2)- (me, yî, ye, ne) û (im, î, e, in) ne ji hev du cudane, ne bese weha, hîn jî (me, yî, ye, ne) ne ser bi xwe ne. Ji ber ku (im, î, e, in) binyatîne, lê dema ku peyv (rews- navdêr) bi tîpeke dengîn (e, î, a ... h. d.)kutah dibe, ev ên ha (im, î, e, in) bi vî rengî (me, yî, ye, ne) têne xebitandin. Dêmek çênabe em li ser van ên ha (me, yî, ye, ne), mîna candêrekî ser bi xwe bipeyivin.

3)-(nî) û (tu- ti) alavên (pêşpirtikên) ne- erênî ne. Ew ne ji binyata peyvê ne. Weha hevokên (ez tuneme -û -ez nînim) vedigerin binyata xwe ya ku bi vî tewrî ye (ez- neme).

4)- di zimanê Kurdî de çênabe enzan bibêje (ez neheme -û -ez tuneme). Yek jê duriste a din bê goman- teqez- ne duriste. Ji ber vê yekê: Eger (ez neheme) durist be. helbet (He) ji maka koka lêkerî ye, weha çênabe (He) di (ez tuneme) de bêye beravêtin. Lê hatiye beravêtin, dêmek (ez neheme) ne duriste.

Û eger (ez tuneme) durist be (û eger mîna nehêrtîna profêsor Qenatê Kurdo, ji veguhastina lêkerê heyînê be). Ew çênabe ku (He) jimaka koka lêkerî be. Weha çênabe (ne) berî (He) bêye, divêye pistî wê bêye- ez heneme- lê em nabêjin (ez heneme), em dibêjin (ez tuneme). Dêmek (ez tuneme) ne ji veguhastina lêkerê heyînê hatiye, ew ji

veguhastina lêkerî din hatiye. Emê binehêrin ku ew lêker jî (neyîn)e.

5) profêsor Qenatê Kurdo xuyani nekiriye çawanî (im, î, e, in) parekin ji lêkerê heyînê. tenê hestdike ku (ez im, tu (w)î ... h.d.) nêzahîyê bi xurtî li lêkerê heyînê dike, lê bi angora çi rêzanê ew -mixabin- hiç nenase.

IV Dîtina çaremîn:a Sadiq beha-edîn e. Şadiq beha- edîn bi rengêkî taybetî li şer vî lêkerî radiweste. Emê bala xwe bidin pênuşa wî:

[کرنا بونی د زمانی کوردی زاری کرمانجی دا :

١- ب بونی- تانکو چه سیا ندنا بونی تا که سیکێ یا تشته کی

د دهمی سی نه دیاردا، وه ك

ez im ئە زم

tu yî تو-ی

ewe ئە وه

em in ئە من

hûn in هونین

ew in ئە و ن

ئە و باشیرت ییت ب جهنا فیت کهسی فه کرنا بونی نه

ب سه ر نافان فه یان تشته فه تینه به ردان بو چه سیا ندنا

بو ینا وان، وه ك:

ez Kurd-im	ئه ز کوردم
ew Kurd- e	ئه و کورده
tu Kurd-î	تو کوردی
em Kurd- in	ئه م کوردن
hûn Kurd-in	هون کوردن
ew Kurd- in	ئه و کوردن
ew mal- e	ئه و ماله
ew mal- in	ئه و مالن

[کرنا (بون) کرنه کا هاریکه, دزمانی کوردی دا زیه ر
 کورچه ند سیغیت کرنی ب هاریکرنا وی (بون) درست
 دین د کرناجی دا : ده می نیز بوری ب هاریکه ری یا
 (بون) درست دین :

۱- ده می بوری خوری + بون وه ك:

هاتم + ه = هاتمه.

جوم + ه = جومه.

رایوم + ه = رایومه.

خار + یه = خاریه.

دان + یه = دانایه.

۲- ده می دویر بوری ب هاریکه ری کرنا بون ب فی

بوری:

بوری خوری + بون وه ك:

هات + بو = هاتبو

جو + بو = جوبو

خار + بو = خار بو

نفت + بو = نفت بو

۳- دمی دویر بوری:

ئه ز که تبومه

تو که تبویی

ئه و که تبویه

ئه م که تبونه

هوین که تبونه

ئه ب که تبونه

۲- ده می خاستبوری (انشائی):

ئه ز که تيام - بکه تام

تو که تبايي - بکه تاي

ئه و که تبا - بکه تا

ئيم که تبان - بکه تان ... ه. د.]

[کاری - کرنا - بوینی - verb to be - دهه می ده مان دا:

معن الکنیونة - verb to be:

و ب هه می جور و ئارایان, ب ئه رینی (affirmative)

و نه رینی (negative) و برسیاری (interrogative).

یه ك - کرنا بوینی ب جوری ئه رینی:

ez im ئه زم

tu yî توئی

دو - کرنا بوینی ب جوری نه رینی:

ez ninim ئه ز نینم

tu nînî تو نینى

ew nîne هه و نینه

em nînin هه م نینین

سى _ ب جوړى برسىارى :

هه زم ez im? .د.ه.د.

کرنا بوینی (verb to be _ فعل الکیونوة) زبو که سان

ب فی جوړه یی یه :

im که سى یه کی یه کینى _

yî که سى دورى یه کینى _

e که سى سى یه کینى _

که سى یه کی برینى _ [..in .د.د.-

Têye xuyanî kirin ku sadiq beha- edin
xwe li ber vî babetî nexistiye, ew ئێ, ئێ,
ber van egeran:

1) ew gomandike ku parsîna (ez-
hatime- bi vî tewrî ye:

(ez)- hatim + e

demê borî sade + bûn

weha- (ez)- çûm + e

-min- xwar + iye

em dinasin ku di demê nêz buhêrkê de
paşpirtika (e) di paşîna lêkerî têye:
Nimûne.

ez hatime
ez rabûme
min xwariye
min kiriye

em, dîsan, dinasin ku demê buhêrkê bi
vê raweyê têye xebitandin: Nimûne.

ez hatim -bê (e) ye
ez rabûm
min xwar
min kir

em, hîn, dinasin ku malbata bernavên
bala (ez- tu ...h.d.) bê (im, î, e, in)
çênabe. Nimûne-

ez dikevim
ezê bikevim
ez ketim
ez ketibûm
ku ez bekevim
ezê ketibûma... h. d.

dema ku, em van tiştan beramberî hev
du dikin, em digihên vê akamê

-(e) di hevoka (ez- hatime) de
paşpirtika (aiava) demê nêz buhêrkê
ye. Û ti pêwendî di navbera wê û lêkerê

“ bûn”ê de neye

2) ew, dîsan, gomandike ku parsîna hevoka (xwarbû) bi vî sêweyî yê:

-min- xwar + bû
borê xurî + bûn
her weha- hat + bû (ye)
nivîst + bû

her wekî. em dinasin ku paşpirtika (bû) di demê mêjbuhêrkê de bi bernavên kesî (yên bala (ez) û yên binyatî- min-) re têye xebitandin, nimûne:

ez hatibûm

min xwaribû

û eger (bû) bi angoya (verb to be) beya ewê, di ticaran de, bi bernavên binyatî- min- re ne hatibûyeya. Ji lewra, berî hingî jî, em gihiştine vê akamê:(bû) pirtika demê mêjbuhêrkê ye.

3)- di benda (1 2)an de, ew pirtika (e)yê û ya (bû) ji kêşana lêkerê bûnê - bi angoya verb to be- dihejmêre: Û di benda (3)an de, (demê dûr borî) bi vî hawayî tîne:

ez ketibûme.
em ketibûne.

gelo, ji ber çî sedemê, wî ev dem/
mîna her du demên din (benda 1-2 an)
şirovenekirîye ?!

eger wî li angora xwe ravekiribeya, ewê
bi vê ancemê derketibûyeya:

-ez- keti + bû + m + e

(lêker) + bûn + (paşpirt) + bûn

û a duristirîn -herdem li angora wî- eve

ez- keti + bû + m + e

-(lêker) + bûn + bûn + bûn

û a duristirîn - li angora min-(eger ev
dem di zimanê me de peydabibe). eve:

ez- keti + bû + m + e

Di (lêker) - (alava mêtjbuherkê) -

(lêkerê eyinê) + (alava nêz- mêtjbuherkê.

ano, di wê dema dîr de, dema ku ew tişt

bi xwe çêdibû- bi berdewamî çêdibû- ez

berî hingî ji demeke hindik ve ketibûm.

4) di benda (4)an de, ew ravenake
çilonî lêkerê bûnê di demê- xwestborî-
de xuyanî dike, nemaze, di van hevokan

de:

-ew biketa

-em biketan

mixabin, pêwendîya lêkerê bûnê bi van hevokan re tune.

5) ew dibêje: Lêkerê bûnê (verb to be) di hemî deman de heye. Ev tev li hevîyeke pîr mezine, sedema wî, sadiq beha- edin tewelîyê di navbera lêkerê bûnê û lêkerê eyînê de nabîne.

6) ew dibêje: Lêkerê bûnê bi corê nerînî (ne- erênî) weha ye:
ez nînim

gelo- ez tune -û- ez neme- bi kîjan deverê de diçin ? !

7) ew dibêje: lêkerê bûnê (verb to be) ji bo keşan bi vî corî ye: (im, yi, e, in).

Ev cara yekemîn ez dibihîzim ku lêkereke ji bo keşan peydadibe. Kanî demê lêker ? !

lêkerê sêyemînî eyîn -heyîn- neyîn.

Daku em vê rêçgeriyê xweşik bi ser
xin pêwîste ku hêdî-hêdî em gavan
berçavbikin-

1) hemî rêzimannas -bê awarte- van
hevokên jêrîn durist dibînin:

-ez (delal)... im

-tu (delal)... î

-ew (delal)... e

-em (delal)... in

-hûn (delal)... in

-ew (delal)... in

1-1) eger evên ha (im, î, e, in) ne ji
veguhastina lêkerê (- verb- to be) bin,
(verb to be) di zimanê Kurdî de dê
tunebe.

1-2) dêmek evên ha (im, î, e, in), an
bernavin, an hûn kambaxtir, paşkokin an
paşpirtin.

2) hemî rêzimannas -bê awarte- vê
hevoka jêrîn durist dibînin..

demê mandê

ezê (dê) delal bim

2-1) em dinasin ku, alava (pirtika)

mandê (Bi) ticarî berî bernavan, an paşkoka, an paşpirtan nayêye. Ew berî lêker têye, ne bese weha, hin jî, ew berî tîpa maka koka lêkerî têye: Nimûne:

ezê (dê) bikim[®]bi- k- (kirin).

ezê (dê) bibim[®]bi- b- (birin).

ezê (dê) biçim[®] bi- ç- (çûn).

2-2) çilonî. bê lêker. em ji hevoka (ez delal im)çengdibin warê demê mandê? !! (ezê delal bim).

3)hemî rêzimannas -bê awarte- vê hevoka jêrîn duristdibinin:

demê nuhokê

ez heme

parvekirin a(heme) dê bi vî tewrî be

(heme) [®] he - im [®] heme

ev jî, ji ber van her du egerên jêrîn:

4) hemî rêzimannas -bê awarte- dinasin ku çi cara (ez) peydadibe , (im) jî peydadibe. Ji lewra, divêye (im) di (heme) de peydadibe.

5) hemî rêzimannas -bê awarte- dinasin ku çi cara rewş an navdêr bi tîpeke

dengîn kutahdibe,(im), xwe diguhêze û
bi vî tewrî dertêye (me). Nimûne:

(tî)[®] ez tîme

hûn tîne

(hêja)[®] ez hêjame

hûn hêjane.

dêmek, ji benda (3-4-5) an em dighên
vê akamê: (he) ji lêkerekî hatiye. Min
karîbû, di destpêkê de weha bêjtîbûya,lê,
na.

6) hemî rêzimannas -bê awarte-
dinasin ku (ez heme) di demê mandê de
dibe:

ezê hebim

me dît: he [®] ji lêkerekî hatiye

bi [®] alava mandê ye

eger (im) ne ji lêkerekî hatibe, divêye
me bêjtîbûya- ezê bi heme(bi + he + im)

mîna- ezê bi kim (bi + k + im)

ezê biçim (bi + ç + im)

Lê (ezê hebim) mîna çi lêkerî hatiye?

ezê hebim (he + bi + im)

mîna- ezê zerbikim (zer+bi+kim)

ezê sarbikim(sar+bi+kim)
 dêmek (im) di hevoka yekê de, û (kim)
 di hevoka (2-3)an de ji maka koka
 lêkerî ne. Weha, û dema ku em bend û
 bin-bendên bor î (nemaze benda duwan)
 beramberî hev du bikin, em dighên vê
 akamê:

ezê hebim (he + bi + im)
 (lêker +alava mandê + lêker)

dêmek (im) ne (bernav, an paşpirt, an
 paşkok)e.

nebese weha, hîn jî, em dighên akama
 berî mezin: Lêkerê ku (he)jê hatiye,
 lêkerê ku (im) dide, hembêzdike. Mîna
 -sarkirin- (lêkerê (kirinê) hembêzdike
 -çêbûn- (lêkerê (bûnê) hembêzdike.

aniha Mîr Celadet dê rabe ser lingan, û
 bipeyive: [dêmek tiştê ku min dibêjt
 rastbûve: [®] hebûn [®] (lêkerê bûnê)
 hembêzdike. Û wesana jî (nebûn).
 Wehana lêkerê bûnê bi angoya (verb to
 be) têye. û wehana jî min lêkerê
 sêyemînî (bûn - hebûn - nebûn) :

pêşkêşkirîye]*.

lê, ez lêkerê sêyemînî (eyîn -heyîn-neyîn)pêşkêsdikim. Çima?

bi rastî, ji ber ku lêkerê ku (he) jê hatiye dumile, ev lêker, an (hebûn)e, dêmek (bûn) bi wateya (verb to be) têtê. an jî (heyîn)e, dêmek (eyîn) bi wateya (verb to be) têtê.

di zimanê Kurdî de, lêkerêkî sêyan bi vê angoyê ji bilî (hebûn, heyîn) tune.

eger “ hebûn ” lêkerêkî dumilbe, wekî ku me berî hingî dît, divêye bêye veguhastin bi awakî ji van her du awayan !

1) an mîna lêkerê hevbandî: Nimûne:
rabûn.

2) an mîna lêkerê siwarkirî: Nimûne:
zêrbûn.

mixabin ne mîna yekî ji wan têtê veguhastin.

lêker rabûn zêrbûn “hebûn”

demê nuhokê:

ez radibim zêrdibim heme

mand: ezê rabim zerbibim hebim

buhêrkê xwerû

ez rabûm zerbûm hebim

nêzbuhêrk:

ez rabûme zerbûme hebim

buhêrkê dûmdar:

ez rabûm zerdibûm hebim

mêjbuhêrk:

ez rabûbûm zerbûbûm hebûm

dibe ku yek bibêje (mîna Mîr Celadet):
ezhebûm- di demê buhêrkê xwerû deye.
Lê eger wesanbûya, me yê, di demê
mêjbuhêrkê de bi bêjta- ez hebûbûm-
mîna ez rabûbûm.

dêmek- ez hebûm- di demê
mêjbuhêrkê de ye. Lê, gelonî, ew ji
veguhastina “ lêkerê hebûnê” ye ? û
gelonî, bi rastî, lêkerek bi navê “hebûnê”
heye ?

1) emê bala xwe bidin parsîn van
hevokan:

ez rabûbûm- zerbûbûm- hebûm.

Ⓡ rabû - bû + m

Ⓡ zerbû + bû + m

he + bû + m

(rabû, zerbû) her du ji veguhastina lêkerê bûnê ne. Û ji ber ku (bû) pirtika mêtjuhêrkê ye, (he) ne ji veguhastina lêkerê bûnê ye.

2) eger (ez hebûm) di demê buhêrkê xwerû de be. dêmek (hebûn) lêkere.

eger (ez hebûm) di demê mêtjuhêrkê de be dêmek (hebûn) ne lêkere. lê (ez hebûm) ne di demê buhêrkê xwerû deye.

Ji ber vê yekê: eger (ez hebûm) di demê buhêrkê xwerû de beya me yê:

-di demê buhêrkê dûmdar de bibêjta (ez hedibûm) mîna (ez radibûm). Lê ne weha ye.

-di demê mêtjuhêrkê de, bibêjta (ez hebûbûm). Lê ne weha ye.

-di demê mêtjuhêrkê de, ji dûzana merbendî, bi bêjta (ezê hebûbûma) mîna (ezê rabûbûma). Lê ne weha ye.

-di demê nêzbuhêrkê de, bibêjta (ez hebûme) mîna (ez rabûme). Lê ne weha ye.

dêmek (hebûn) ne lêkere, û (ez hebûm) di demê mêjbuhêrkê de, ji heyînê ye. dêmek lêkerek bi navê (eyîn)ê heye û bi angoya -verb to be- ye.

bona teqezkirina vê nehêrtinê, emê bala xwe bidin warê kêşana lêkerê sêyemînî (eyîn, heyîn, neyîn).

1)- di demê nuhokê de:

eyîn -ez delal im

heyîn -ez heme (he + im)

neyîn -ez neme (ne + im)

tenê. lêkerê eyînê, pirtika dûmkirinê (di) naxwaze, ji ber ku dûmdarî di naveroka wî de ye. Ji bilî vî lêkerî, hemî lêkerên din, pirtika dûmkirinê (di) di demê nuhokê dixwaze, nimûne (ez diçim, ez dikevim). di vî warî de taybetîyeke lêkerê (zanîn, karîn)ê heye. ev her du lêker bi (di) û bê (di) jî têne veguhestin mîna (ez karim, ez dikarim).

2) di demê mandê de:

eyîn -ezê delal bim (bi + im)

heyîn -ezê hebim (he + bi + im)

neyîn -ezê nebim (ne + bi +im).

Pêşpirtika mandê (Bi) dikeve navbera
her du beşên lêkerê du milî de.

3) di demê Buhêrkê de:

ji ber ku dûmkirin di naveroka eyînê de
peydadibe, ew di van deman de nayêye
kêşan:

a) di demê buhêrkê xwerû de.

b) di demê nêzbuhêrkê de

c) di demê buhêrkê dûmdar de

tenê di demê mêjbuhêrkê de û bi alava
wê (bû) têye veguhastin:

eyîn -ez delal bûm (bû + im)

heyîn -ez hebûm (he + bû + im)

neyîn -ez nebûm (ne + bû + im)

ancam = eyîn lêkerekê ser bi xweye, bi
angoya (verb to be) ye . bûn lêkerekê bi
angoyekê tenê têye. û ji bilî hawakî tenê
ji veguhastina wê re tune ye.

1- eyîn = être . verb to be-

2- wate = ango. معنی

3- lêker = verb- فعل = pîşk

4- kêşan = veguhastin = تصريف

5- jîwer: مجال

6- rawe:kêsim.

7- dûzana pêşkerî -الصيغة الدلالية: la forme indicative

8- mand- future: مستقبل

9- pêşker = bireser = مفعول به

10- kirar = pêşkar = فاعل

Institut kurde de Paris

LÊKERÊ HEYÎNÊ

Di zimanê Kurdî de, lêkerê heyînê cihekî taybetî vedigre, ji ber ku, ew yek ji sêyemîna lêkerê eyînê ye (eyîn-heyîn-neyîn). Mixabin ev tiştê ha li nik gelek rêzimannasan ne diyare.

Daku em karibin li ser vî lêkerî rawestin, pêwîste ku em nehêrtina hin rêzimannasan derbarî vî babetî berçavbikin. Nêmaze dîtina Mîr Celadet û profêsor Qenatê Kurdo. Piştî emê nehêrtina xwe digel hin têbînîyan bîdine nasîn.

I Dîtina profêsor Qenatê Kurdo Bi rengê gelemperî, profêsor Qenatê Kurdo, bi vî hawayî, nehêrtina xwe ravedike:

[fêla heyîn, ew fêla, ya ku heyîn û hebûna tiştêkî, kesekî nişandike, li Kurmancîda du formên fêla heyînê hene: Yek heyîne, ya din hebûne. Forma heyîn tenê li wextê niha (ni ka) da tê

xebitandinê lê forma hebûn tê
xebitandinê hem li wextê berîda, hem jî
li wextê wê bêda (paşwextîda).

Wextê niha: Çaxê li wextê nihada fêla
heyînê tê guhastinê, hingê paşkokên
dêman, me, yî, ye, û ne zêdeyî ser
binyata (binaxa) fêla heyînê (he)
dibin:

ez heme

tu heyî

ew heye

em hene

hûn hene

ew hene]

di cihekî din de, ew dibêje:

[fêla hebûn tenê li wextê berî bihurîda û
li wextê wê bêda tê veguhastinê.

-wextê berî bihurîda:

ez hebûm

tu hebûyî

ew hebû

em (hûn, ew) hebûn

-wextê wê bê

ezê hebim

tuê hebî

ewê hebe

em (hûn, ew)ê hebin .]

dêmek, profêsor Qenatê Kurdo, ji layê veguhastinê ve, têvelîyê di navbera lêkerê heynê û peyva (hebûm)ê de dibîne.

Ew hebûnê mîna lêkerê ser bi xwe dihejmêre. Wehanî, li nikwî (ez heme) ji lêkerê heynê ye. Û (ez hebûm, ezê hebim) ji lêkerê hebûnê ne.

Bi kêmanî, em dikarin bibêjin ku profêsor Qenatê Kurdo gelekî dûrî rêzimana Kurdî ye, ew jî, ji ber van egeran:

1) me, berî anîha, şirovekir ku “hebûn” ne lêkere.

2) di warê rêzimanî de, enzan ténagihêje çawanî lêkerê heyînê, geh heyîne, geh hebûne. Bes tenê ew dibêje du formên heyînê hene, yek jê heyîn bi xwe ye, a din hebûne, lê, mixabin, şanî

me nake (ravenake) çilonî ew gihiştîye
vê serencamê. Hîn kambaxtir, çilonî di
zimanî de peydabibe, lêkerek ji bo
nuhokê be, yekî din, bi wê angoyê, ji bo
buhêrkê û mandê be.

3) di bawerîya min de sedema şaşîya
profêsor Qenatê Kurdo vedigere heyîna
(Bi) di (ezê hebim) de û (bû) di (ez
hebûm) de. Ji ber ku ew gomandike ku
tîpa (B) di her du hevokan de ji binyata
lêkerî ye (ano ji bûnê ye.

lewma, ew van vedigerîne veguhastina
“hebûn”ê û ji ber ku, tîpa (B) di
hevoka (ez heme) de tineye, ew wê
vedigerîne veguhastina lêkerê heyînê. Lê
eger wî zanibûya ku (Bi) pirtika mandê
ye, û (bû) pirtika mêjbuhêrkê ye, wî
berî hemî rêzimannasan û bê dudilî,
bibêjta ku her sê (ez heme- ezê hebim-
ez hebûm) vedigerin veguhastina
lêkerekî tenê, ew jî, teqez, heyîne.

II nehêrtina Mîr Celadet

Mîr Celadet (heyîn) ê mîna navdêrekî

li xwerû dibîne. li nik wî hebûn lêkere
û şûna heyînê vedigre û bi angoya arzî
yê jî têye

[lêkerê heyînê geh bi angoya heyînê
ye. geh bi angoya arzî yê ye. Ew bi du
kêşanên neyeksane têye veguhastin. Her
kêşanek, erê ne li hemî deman
peydadibe, lê li angora cihê xebitandina
xwe ye.

1- cihê xebitandina yekemîn ji lêkerê
hebûnê: Hebûn, mîna lêkerê bûnê têye
veguhastin, ano li ser nimûneya bûnê û
bi arikariya kirarên ne tewandî xwe
vediguhêze.

-di demê bori de:

-ez hebûm

-tu hebûyî

-ew hebû

-em (hûn, ew) hebûn

di vî demî de, kêşana lêkerê hebûnê li
angora naverokê ye: Geh li ser buhêrkê
sadeyî (xwerû), geh li ser buhêrkê du
milî, geh li ser buhêrkê kêşana têye
hejmartin.

-di demê nuhokê de:

-ez heme

-tu heyî

-ew heye

em (hon, ew) hene

ev her du kêsîm (heyim, heyin) ji lêkerê heyînê hatine. Ev jêderê duwemîn hevyeke hebûnê ne cihê xebitandinê ye ne ku navdêrbe.

-di demê mandê de:

-ezê hebim

-tuê hebî

-ewê hebe

-em (hon, ew) hebin.

2) cihê xebitandina duwemîn ji lêkerê hebûnê. Ew bi erka ku arziya tiştê li kirarekî vegehe radibe. Bi vê angoyê, hebûn, di war-cihê wesani de, pêk têye:

A) war-cihê yekem: Hebûn, bi angoya heyînê û di warekî pirr taybetî de xwe dide ber xebitandinê:

a) hespê min hebû. = J'avais un cheval
mehîna te hebû
soro tîfinga wî heye

b) bi angoya arzîyê, carna em rastî vê pevekê tên:

Cem min (te, wî... h.d) heye an hene.

Nimûne: Cem wî mehfûr hebû.

Mîr Celadet hîn lê zêdedike: Ev peveka ha, ji me re bi tîpî, ji zimanê erebî hatiye.

Б) war-cînê duwem pêknatî bi angoya (arzîyê). rêbazên lêkerê têper di demên borî de li ser pêktên. Lê di awaya taybetî de ji vî lêkerî ew li ser demên nuhokê jî pêktên.

min hespek heve

min hesp hene

min hesp nîne

wî mehînek hebû

wî mehîn hebûn.].

wesanî, bi regekî hîlbijartî, me nehêrtina Mîr Celadet li ser vî mijarî şîrovekir. Ev nehêrtina ha ne ku cihê xwe bese tenê nagre, lê hîn kambaxtir beravêtiye. Ew jî, ji ber van egeran.

1) eger “hebûn” lêkerbûya û li ser nimûneya bûnê bihata veguhastin:

-me yê di demê nuhokê de, ji dêvla (ez heme) bigota (ez hedibim) mîna ji rabûnê (ez radibim).

-me yê di demê mêjbuhêrkê de, ji dêvla (ez hebûm) bigota (ez hebûbûm) mîna ji rabûnê (ez rabûbûm)... h. d.

2) enzan ténagihêje, di warê rêzimanî de çilonî lêkerek bi tenahîya xwe, bê ku veguhastina wî bêye guhastin, bi erka buhêrkê xwerû, buhêrkê dumilî, û buhêrkê kêmbilehîze.

3) di warê rêzimanî de, angoya ku Mîr Celadet ji pevêka (hespê min hebû) dixwaze ne duriste. Ji ber ku Mîr Celadet gomandike ku pevêka (ez heme) angoya heyînê pêktîne, û pevêka (hespê min hebû) angoya arziyê pêktîne. Lê ne wehanî ye pevêka duwem, ew jî angoya heyînê pêktîne ravekirina wê eve:

ez heme

hespê min heye

hesp heye (hespek heye)

ew heye
hesp hene (hespê min hene)
em hene

di van hevokan de veguhastina lêker li
(ez, hesp, hespê, hespek, ew, em)
vedigere û sanî me dike ku ev kirar
hene. Lê yên kêne, yên min in, ên Nesrîn
in, ên me ne, ên Ferhadin. Ev tiştêkê
dine.

4) Mîr Celadet dibêje:

min hespek heye
min hesp hene

çilonî ev hevokên ji hev du ketî bi Mîr
Celadet re derbasdibin, enzan
hişmatmayî dibe.

a) bernavê (min) ticarî di demê nuhokê
de. kirar nayêye: Nimûne.

em nabêjin- min dikeve
min diçe

b) eger peyva (heye) li (min)
vedigere gelonî, çilonî peyva (hene) li
(min) dê vegere.

c) hingî, ew her hevok çewtin: Bernavê

(min) zêdeye, (hespek, hesp) kirarin,
û veguhastina lêkerê heyînê (heye,
hene) li kiraran tên hevoka durist ji wan
eve:

ê min, hespek heye

ê min, hesp hene

5) di warê rêzimanî de Mîr Celadet
hevoka (hespê min hebû) bi angoya
hevoka firensawî (J'avais un cheval)
distîne. Lê ne wesa ye.

a) bernavê (je) kirare, di ya kurdî de
hesp kirare.

b) veguhastin lêkerî (avais) li bernavê
(je) vedigere. Di ya Kurdî de li hespî
vedigere.

c) (un cheval) pişkberê, di ya Kurdî
de hesp kirare.

III nehêrtina Sadiq Beha-edîn

Sadiq Beha-edîn nehêrtina xwe bi vî
tewrî ravedike:

[کرنا هه بونی (فعل التملك) verb to have]

رینی و نه رینی و بر سیاری و دهه می ده مان (له هه مو

و کاتان) دا :

یه ک : ده می نهو (کاتی نیستاب نه رینی :

من هه یه (هه نه) - (هه مه)

ته هه یه (هه نه) - (هه ته)

وی هه یه (هه نه) - (هه یه)

زی هه یه (هه نه) - (هه یه)

مه هه یه (هه نه) - (هه مانه) .

وه (هه وه) هه یه (هه نه) _ (هه تانه)

وا (وان) هه یه (هه نه) - (هه یانه) .

دو - دمی بوری - ئه رینی :

من هه بو (هه بون) - (هه م بوو)

ته هه بو (هه بون) - (هه ت بوو)

وی هه بو (هه بون) - (هه ی بوو)

زی هه بو (هه بون) - (هه ی بوو)

مه هه بو (هه بون) - (هه مان بون)

وه هه بو (هه بون) - (هه تان بوو)

وان هه بو (هه بون) - (هه یان بوو)

سی - دمی باشی ب ئه رینی :

من دی هه بت (هه بن)

ته دی هه بت (هه بن)

وی دی هه بت (هه بن)

زی دی هه بت (هه بن)

مه دی هه بت (هه بن)

وه دی هه بت (هه بن)

Sadiq Beha-edîn bernavên kesî bi du coran ve parvedike:

corê yekem: Malbata bernavên (ez) bi vê malbatêre lêkerê bûnê vediguhêze.

- corê duwem : Malbata bernavên (min) bi vê malbatêre lêkerê hebûnê - wekî ku me berî aniha dît- vediguhêze.

Ji bilî rexneyên berî anuha, em karin van rexneyan li ravekirina Sadiq beha-edîn bikin:

1) ew erka bernavan (malbata ez- û- malbata min) tevî li hev dike. di şûna bernavê (ez) de, bernavê (min) pêktîne.

2) gelonî, cihê hevoka vê veguhastinê (ez heme) di ravekirina wî de kanî?!! -eger tunebe, çima? û eger hebe kanî?

3) eger (min heve) Ji lêkerê hebûnê bûya, gelo, çima mîna lêkerê binyatî (bûn) ê nayêye veguhastin.

4) ew dibêje ku lêkerê hebûnê (verb to have) di hemî deman de têye veguhastin. lê, di demên borî de Ji bilî vê nimûneyê

5) di demê mandê de (demê paşî-
mîna wî) ew dibêje: min dê hebit (hebin)
çilonî bernavên (min) di demê mandê
de têye ? !! ev şaşîyeke mezine.

piştî, Sadiq Beha-edîn, vê veguhastinê
li ser kîjan rêbazê tîne ? !!

paşê, tîpa (B) di (hebit -hebin) de
alava (pirtika) madêye, gelo, kanî ya
hebûnê ? !!.

Institut kurde de Paris

LÊKERÊ HEYÎNÊ

eger lêkerek bi angoya (verb to have)
di zimanê kurdî de peyda bibe, divêye
ku em rastî wî di hemî deman (nuhok,
buhêrk, mand) de bên .

profêsor Qenatê Kurdo vî babetî
dipelixîne. ew lêkerê heyînê di demê
nuhokê de vediguhêze, û lêkerê hebûnê
di demê mand û buhêrkê de vediguhêze.
tevî ku lêkerê hebûnê bi angoya lêkerê
heyînê distîne.

Mîr Celadet bi regekî din li vî babetî
dinehêre, ew lêkerê hebûnê bi du
angoyan distîne. Ji lewra du nifşên
veguhastinê jê peydadibin

demê nuhokê- ez heme

min hespek heyê

lê, li vê deverê radiweste, çimkî, di
demê mandê de şanî me nake ewê çilonî
be:

-ezê hebim

-min... ? !!

Sadiq Beha-edîn, lêkerê hebûnê bi angoya (verb to have) dibe û wî di gelek deman de vediguhêze, lê, ew jî şani me nake.

Kanî- ez heme (nuhok)
ezê hebim (mand)

aniha, emê di demê nuhokê de li ser vî babetî bixebitin: Ji bo ku vekolîna me pêşkeve emê bibêjin herdu hevokên jêrîn duristin:

-ez heme (nuhok)

-min hespek heye (nuhok)

û eger em bibêjin ku ev herdu hevokên jorîn duristin ew qayil dibin: Ku

1) bernavê (min) di demê nuhokê de pêktêye . (ev awarteveke ji rêbazêye).

2) “hesp” pişkbera, ew li angora xwe lêker vediguhêze -min hespek heye
-min hesp hene.

(ev jî, awarteveke ji rêbazêye)

heye ku bêye bêjtin em van awartevekan dipijirînin ji ber vê yekê:

-ez heme (têneper)e

-min hespek heye (têper)e

ev nehêrtina ha bernavêtiye, eger em
rêpivana (têper û têneper) pêk bînin,
emê rastî lêkerî din bên-vîn- ev lêkerê ha
li nik Mîr Celadet û li nik Sadiq Beha-
edîn jî bi vî tewrî di demê nuhokê de
têye veguhastin.

-min divêye

-min hespek divêye

lê veguhastina -ez divêm- jî heye. û
mixabin, vê carê, lêker di her hevokan
de têper e. û di vê deverê de (min
divêye) nayêye pijirandin, dêmek (min
divêye) bi şaşî ketiye zimanê me

Bi rastî (min hespek heye) nayêye
pijirandin ji ber van engîzan

1) em bala xwe bidin van her çar
hevokan:

-min hespek heye

-min hesp hene

-min hespek hebû

-min hesp hebûn

eger em (bernavê min) hilînin (rahêjin)
gelonî ewê çî bêye guhastin:

-hespek heyê

-hesp hene

-hespek hebû

-hesp hebûn

di warê rêzimanî di tiştêk nayêye guhestin, ji ber ku veguhastin û angoya îêker ji bo "hesp" e . û ew jî pişkare. Ji lewra bernavê (min) zêdeye. dêmek, ev lêker ne bi angoya (verb to have) e, lê, bi angoya (verb to exist) e . ew jî -me berî aniha dît- ji lêkerê heyînê ye.

2) eger ew bi angoya (verb to have) e, gereke veguhastia wî di demê mandê de peydabibe.

lê, mixabin, peydanabe. tenê Sadeq Beha-edîn dûzanekê pêşkêşdike:

[- min dê hebit (hebin)

-te dê hebit (hebin)].

ew jî, me berî aniha dît, bi bin ketiye.

encam : piştî vê vekolînê, em radighên

vê encamê : lêkerê heyînê dumiliye, li

ser nimûneya lêkerê eyînê têye veguhastin. û bi angoya (verb to exist) e. ne bi angoya (verb to have) e. Ji lewra: ev hevokên jêrîn, ji layê veguhastinê, û ji layê wateyê wek hevin:

-ez heme

-hespek heye

ê min, hespek heye

ê te, hesp hene.

-du hesp hebûn

-em hebûn.

têbînî : Mîr Celadet dibêje ku, carna, bi angoya arziyê, em rastî pevêka [cem min (te , wî...h.d) heye, yan hene] tèn.

nimûne: cem wî mehfûr hebû. Mîr Celadet lê zêdedike ku bê goman, ev ji me re bi tîpî, ji zimanê erebî hatiye.

1) em ticaran nabêjin (cem min...) lê em dibêjin (li cem min- li cem wî du hesp hene). bê tîpa pêrbest (li), hevok cihê xwe yê rêzimanî nage.

2) ev pevêka ha navniştimanî ye, ne li cem ereban tenê peydadibe. di zimanê

firensawî de dibêjin (chez lui, il ya deux chevaux).

Institut kurde de Paris

VERÊS Û TEWANG

bê goman, rêzimana kurdî ji ber gelek babetên ne zelalkirî xwe dimelisîne. yek ji van babetan, a verês û tewangê ye.

hin rêzimannas, mîna, Mîr Celadet, profêsor Qenatê Kurdo, Reşîd Kurd, textor Kamêran Bedirxan, li ser vî mijarî nivîsiye.

emê piştî hinekî nehêrtina wan şîrovebikin, lê di destpêkê de, ez dixwazim bi bêjim ku naveroka tewangê û ya verêsê, ji hev du cudane nimûne:

-ez ji aşî têm[®] aşî... tewange

-ez ji êş têm[®] êş... verêse.

mamosteyê herî bilind, Mîr Celadet bedirxan, pîrsa -tewangê- ji pîrseke firansawî ((déclinasion)) wergirtiye, bi wê hêviya ku her du pîrs hemangoyê hildigrin.

profêsor Qenatê Kurdo û textor Kamîran bedirxan jî li pey mamosteyê bilind çûne, û pîrsa tewangê bi kar anîye.

tenê rêzimannas Reşîd Kurd, pîrsa

verêse bi kar anîye.

I nehêrtina profêsor Qenatê Kurdo.

ev mamoste tewangê di bin sîtava (halê) de dibîne, ew dibêje:

[ji wî halê navra dibêjin halê tewang -tewandî çivane- yê ku form halê wî rast hatiye guhastinê, tewiyaye, hatiye çivandin, yanê rengê xwe rast guhastiye.

halê tewandî caba (bersiva) pirsan dide:

kê kir ?

çi dikî ?

ya kê ye ?

yê kê ?

li kîderê ?

ji kîderê ?

mesele: kê xebat kir ?

cab: keçikê xebat kir.

kê xwend ?

bersiv: xort xwend

tu çi dikî ?

ez kitêbê dixînim.]

em dikarin bi hêsanî bibêjin ku peyva

(halê tewangî) ne gelekî rêzimanîye.

Ji ber ku ew ne bi renekî xweşik (halê navan) parvedike, û rêbazên rêzimanî ji wan re dananiye.

ew şeş (halan) ji (formên halê navan) dihejmêre: halê rast- halê gazikirinê- halê tewangî- halê hevrê- halê bi tevayî- halê cî-war.

ew nimûneyekê, ji bo (halê rast) tîne:

kî çi dike ?

keçik kitêbê (nivîswarê)

dixûne.

Peyva (kitêbê = nivîswarê) tewandî hatiye. hem tişt, li ser (halê gazikirinê) siwardibe. ew nimûneyekê, ji bo (halê gazikirinê) tîne:

давê, tu di çi kîderê ?

Peyva (kîderê) tewandî hatiye. wehanî em dibînin ew (halan) tevî li hev dike.

a din, babetên rêzimanî, ticaran bi rengên gelemperî nayên şirovekirin; çimkî rêziman xwe li ser rêbazên sînorkirî û nişankirî avadike. û profêsor Qenatê Kurdo bi tewrekî gelekî

gelemerî ev babet ravekirîye.

a dîtir enzan* pak têngihêje, ji ber çi ew nimûneyan ne wekî hev tîne: mîne: ew dibêje:

kê xwend ?

bersiv: xort xwend.

tiştî tewandî di vê pevekê de tune.

disanî, ew dibêje ku (halê tewangî) bersiva vê pirsê (kê kir) dide. em karin bersiva vê pirsê bi vî hawayî (min kir) bidin. li angora dîtina wî, tihalê tewandî di vê hevokê de tune.

a hîn dîtir, ew tirengine ji verê nîşannake. û eger ew her duwan bi angoyekê dibe, ev şaşîyeke mezine.

bi rastî, di bawerîya minde. tewang, li nik profêsor Qenatê Kurdo, tihavilên rêzimanî nastîne. Ji ber ku peyva wî (tewang bersiva van pirsan dide) bê havil û sûdeye.

II nehêrtina textor Kamêran Bedirxan

li nik wî, tewang li ser rêbazêke mezin paldide. ew dibêje: bi gelemperî bêje di qisetê de an kirarin, an bireserin. gava ku kirarin, weke xwe dimînin, û gava dibin bireser, hingê têne tewandin.

careke din, dibêje: hesp hat-mehîn hat) -di komikên jorin de navdêren (nesp, mehîn) ne hatine tewandin, ji ber ku kirarin.

lê ev navdêr di van komikên jêrin de hatine tewandin, ji ber ku bireserin.

piştî vê ravekirinê, ew awarteyekê ji vê rêbaza mezin vedigre: (bi tenê û qeydê der, di lêkerên gerguhêz û di zimanê wan ên borî de bireserên wan weke xwe dimînin, û ji ber va jî kirarên wan têne tewandin, mîne:

zinê sisin dît.

hespan ceh xwar.

textor Kamêran li vê deverê ranaweste, û verêse bi angoya tewangê dibe:

(her çi navdêrên nêrin, heke di wan de

tîpên (e) an (a) hene. ev navdêr dikarin bi guhastina van tîpan bi (ê) kê jî bêne tewandin, mîne

Ferzo ji bajêr têt
ez li hêsp siwarbûm.

lê, dema ku ne (e) ne jî (a) di navdêr de tunebin, textor Kamêran dibêje: ewê wekî xwe bîmîn. mîne (gund, kum, gost...) piştî ku ev qeîde di zimên de cih bûye, navdêrên bi (e) û (a) jî di qisetê de bê tewang hatine gotin. Ji lewra, her wekî mirov dikare bibêje jî:

ez ji kevir ketim.

û bêjeya (kevir) netewîne].

bi vê ravekirinê, em radigihên naveroka ku Kamêran ji tewangê dixwaze. lê mixabin, ew bi ser rêbaza durist venebûye, ew rêbaza ku enzan bi hêsani digihîne serencamên zelal û xûya. Ji lewra em dikarin bibêjin:

1) bêje ne tenê kirar an bireserin, lê palvedêrin jî, mîne:

hesp hate ® hesp kirare

ez hespî dibînim — hesp pişkber
hesp diçe malê — malê palvedêre

2) awarteya ku wî ji rêbaza sere veketandîye ne duriste. Ji ber ku emê bibînin (ev awarteya ha) li pey rêbaza sere diçe û xwe jê awartenake. Çimkî rêbaza sere ne eva ku TR kamêran goman kiriye.

3) têkeliyên rêzimanî, ji layê tewangê ve, di navbera (kirar û pişkber) û rêbaza sere de tune. emê bibînin ku rêbaza sere li pey komika bernavên binyatî (min, te, wî, wê, wan...) xwe radixe.

4) TR kamêran Bedirxan di navbera tewangê û verêşê de xwe wendakirîye. Ji ber ku tewang bi angoyekê têye û verêş bi angoyeke din têye.

tewang: dema ku navdêr bêye tewandin ewê (î) bo tekê nêza, an (ê) bo teka mêza, an (an) bo gelejimêr, bixwaze, mîne:

-ez hespî dibînim

-ez mehîne dibînim

-ez gulan avdidim

çi nifşine din, ji dervî (î, ê, an) ne tewangin, ew çibin, lê ewê ne tewangbin mîne:

-ez ji bajêr têm — ne tewange

-ez ji aş têm — ne hatiye tewandin
ji lewra têkelîya tewangê bi guhartina tîpan tuneye. çimkî ev erka verêsê ye.

verês: sê merbendan dixwaze:

a) divêye ku navdêr di jîwerê tewangê de be.

b) divêye ku navdêr nêzabe.

c) divêye ku tîpa (a) an (e) di peyvê de peydabibe û bi tîpa (ê) bêye guhastin: weha:

ez ji aşî têm — tewange

ez ji êş têm — verêse

lewma verês şûna tewangê vedigre, ji ber ku jê bilindtîre, lê ji berovajî ve, tewang şûna verêsê venagre.

5) ev hevokên jêrîn ku tîrkamêran wan durist dibîne, ne li pey tewangê, ne li

pey verêse diçin:

-ez ji aş tēm

-tu ji gund tēye

-em ji bajar hatin

peyva (aş -gund- bajar) bê parsîn
mane çimkî ne ketine ber awayê
tewangê, ne verêse.

III nehêrtina Reşîd Kurd

mamoste Reşîd Kurd pirsar verêse
pêktîne, li nik wî verês wesanî tēye
nasîn:

[di hin nîran de navên nêr ku (a) di wan
de hebin bi (ê) têne guhastin. ên mê
eger (a) hebe jî, (a) wek xwe dimîne.
lê (ê) yek zêde tê dawîya wan navan
ku ji vî awayî re verês tê gotin].

Ji lewra ew rêbazeke serrast dike:

[rêzan- navên nêrza ku pişkar bin di
buhêrkê de bi (ê) tê guhestin û di
nuhok û mandê de wek xwe dimîne:
wek:

buhêrk -gê ka xuar-

nuhok -ga ka ê dixue

mand -ga ê ka ê bixue
navên nêrza ku pişkber ên durist bin
di buhêrkê de nayên guhastin, lê di
nuhok û mandê de tên guhestin

-buhêrk: Soro Xalid xist

-nuhok: Soro Xêlid dixê

-mand: Soro ê Xêlid bixê

navên nêrza eger pişkberê nedurist bin
di hemû çax û nîran de (a) tê guhestin:

-buhêrk: Soro ji êş çû

-nuhok: Osman ji êş diçe

-mand: Osman ê ji êş biçî.

navên mêza ku pişkber bin di buhêrkê
de (ê) tê dawî ya wan û di nuhok û
mandê de wek xwe dimînin:

-buhêrk: Siltanê berx anî

keçikê sêv xwar

-nuhok: keçik sêvê dixue

-mand: keçikê sêvê bixue

navên mêza ku pişkber ê durist bin:

-di buhêrkê de tiştek lê zêde nabe:

Cano bizin anî

-di nuhok û mandê de (ê) li dû wan tê:

Cano bizinê tîne
Canoê bizinê bîne.

gava pîşkber ê nedurist bin her gav (ê)
tê dawîya wan, mîne:

Cano ji bizinê re...].

wehanî, me nehêrtineke gelemperî jê
wergirt, lê mixabin, Reşîd Kurd xwe di
navbera tewang û verêsê de gelekî
wendakirîye:

1- pênasîna verêsê li nik wî kême.
çimkî, geh li ser naveroka verêsê
dipeyive, geh li ser naveroka tewangê
dipeyive.

2- ew parsîna navdêrên nêrza yên ku
(a) di nav tîpên wan de tuneye, diyar
nake.

3- ew ji me re nabêje, bo çî engîzê tiştê
ku ew dibêje bi vî rengîne. rêbazên
rêzimanî xwe berin. ew li angora
rêpivanên guhdêrî bê ku wan xweşik
vekolê, diçe.

4- Reşîd Kurd li ser tewanga gelejîmêr
ranaweste. ev nîfş ji tewangê ne li ber

çavên wî ne. mîne:

-ez hespan dibînim (hespan)

-hespan êm xwar (hespan).

5- ji layeke din ve, ew hin tiştan tevî
li hev dike. mîne: ew dibêje:

di demê mandê de:

ga ê ka ê bixue

keçikê sêvê bixue.

Kurd weha nabêjin. a durist eve:

ga dê kayê bixue

keçik dê sêvê bixue.

VI nehêrtina Mîr Celadet Bedirxan.

ev mamosteyê mezin tewangê du tiş
dike, li angora ku navdêr pişkar be, an
pişkberbe:

-pişkar navêve tewandin, ji bilî demên
borî bo lêkerên têper.

-pişkber têve tewandin, ji bilî demê ku
paldesaloxbe.

peyvên kurdî têne tewandin:

-bo tekê nêrza, bi tîpa (î) li dawî yê.

-bo teka mêza, bi tîpa (ê) li dawî yê.

bo gelejimêr, bi tîpa (an) li dawî yê.

peyvên nêrza kêsimekî din ji tewangê
dixwaze: dema ku tîpa (a) an (e)
peydabibe, ew bi tîpa (ê) têne guhestin,
mîne:

-ez hespî dibînim — ez hêsp dibînim.

-ez ji aşî têm — ez ji êş têm

lê peyva nêrza ku (a) an (e) têde
tunebin, ew nayên tewandin, mîna (gur,
his, gund, gost).

dibe ku ev encameya ha me ragihîne
yeke din:

-di mandê de, belkî Kurd hew navdêrên
nêrza bitewînin, nimûne:

(ji dêvla -ez ji aşî têm an ez ji êş têm-
ewê -ez ji aş têm- be).]

bo mijarê tewangê li nik Mîr Celadet,
me wesanî naveroka bingehî jê naskir:

dêmek bi kurtî Mîr Celadet tewangê:

-Ji layê teka mêza yê ve bi rengê
tenê dibîne (ê- li dawîya wan têye).

-Ji layê gelejimêran ve bi rengê tenê
dibîne (an- li dawîya wan têye).

-Ji layê tekê nêrza yê ve, bi sê rengan

dibîne:

a)- (î) li dawîya wan têye.

b) an (a, e) bi tîpa (ê) têne guhastin.

c) an, a sêyem: peyv wekî xwe dimîne.

aniha, em karin hin rexneyan li vê nehêrtinê bikin:

1) Mîr Celadet hesta xwe ya rêzimanî dişikîne: Ji ber ku ew dibêje ev her du hevokên jêrîn duristin:

-ez ji aş têm

-ez ji aşî têm

eger tîpa pêrbest (ji) tewangê dixwaze divêye em bibêjin: ez ji aş têm.

lê eger, em bibêjin hevoka (ez ji aş têm) duriste, pêwîste ku em sedema duristîya wê ravebikin. mixabin, Mîr Celadet wehanî nekiriye.

a durist, enzan wê bitewîne:

-ez ji aşî têm

an wê bispêre verêse:

-ez ji êş têm.

2)Mîr Celadet, mîna her sê rêzimannas, rêbaza ku tewang li ser dilive,

şirovenekiriye.

3- Mîr Celadet, mîna Reşîd Kurd,
cudahî nexîstîye navbera tewang û
verêse.

Institut kurde de Paris

TEWANG

pênasîn: pirsâ kurdî (navdêr an makderê lêkeran) an serraste an tewandîye. di van her du jîweran de, ew li angora rêbazeke sere diçe. ev rêbaza ha ticarî nayêye skandin.

rêbaz: çî cara ku bernavên binyatî (komika min) di hevokê de peydabibe. di şûnê de navdêr têye tewandin.

çî cara ku bernavên balâ (komika ez) di hevokê de peydabibe, di şûnê de navdêr serraste.

dêmek : di çihê:

1) bernavê (wî) de emê navdêr bi vî awahî bitewînin: hespî, nanî, cehî.

dêmek (î) bo tekê nêrza ye.

2) bernavê (wê) de emê navdêr bi vî

awahî bitewînin: mehînê, malê, bizinê.

dêmek (ê) bo tekê mêza ye.

3) bernavê (wan) de emê navdêr bi vî awahî bitewînin: hespan, mehînan, bizinan.

dêmek (an) bo gelejimêre.

4) bernavê (ew) de emê navdêr ne tewînin.

Ji lewra:

1) Bo lêkerê têneper, kirar, di hemî deman de ji bernavên bala ye. dêmek em navdêr natewînin: nimûne:

-ew dikeve — hesp dikeve

-ewê bikeve — hesp dê bikeve

-ew ketin — hesp ketin.

2) Bo lêkerê têper, di demê nuhok û mandê de kirar ji bernavên balaye; pîşkber ji bernavên binyatî yedêmek emê kiraran netewînin, lê pîşkberan bitewînin nimûne

-ew wî dikuje — as genimî dihêre

-ewê wî bixe — as dê genimî bihêre

-ew wê dikuje — mehîn kayê dixue

-ewê wê bixe — mehîn dê kayê bixue
 -ew wan dikuje— mehîn hespan dibîne
 -ewê wan bixe— hesp dê mehînan
 bibîne.

eger em bibêjin (aş genim dihêre), em şaşîyeke rêzimanî mezin dikin. ji ber ku em dibêjin:(ew ew dihêre). ev tiştêha, hîç ne duriste. lewma, ji ber ku (aş, mehîn, hesp) ji dêvla bernavê (ew) ve hatine, serrastin. û ji ber ku (genimî, kayê, mehînan, hespan) ji dêvla bernavên (wî, wê, wan) ve hatine, tewandîne.

3) Bo lêkerên têper, di demên buhêrke de, kirar ji bernavên binyatîye, dêmek emê navdêr bitewînin, û pîşkber ji bernavên bala ye dêmek emê navdêr netewînin: nimûne.

-wî ew xwar — hespî êm xwar-
 -wê ew xwar — mehîne nan xwar-
 -wan ew xistin — hespan canîk xistin
 — mehînan canîk xistin.

4) çî navdêrê ku li paşî lêkeran têye, tewandî ye. ji ber ku, ji dêvla bernavên

(wî, wê, wan) têye mînak:

-ez diçim malê

-ez diçim malan

-em diçin aşî

-em diçin aşan

-ew diçe gundî

-ew diçin gundan

-tu diçî bajarî

-hûn diçin bajaran.

eger em bibêjin hevokên jêrîn duristin

-em diçin aş.

-ew diçe gund.

-tu diçî bajar.

em şaşîyeke rêzumanî mezin dîkin, ji ber ku em dibêjin (ew diçe ew). û ev tiştê ha hiç neduriste.

5- çî navdêrê ku li paşî tîpên pêrbest ve têye, tewandî ye. Ji ber ku ji dêvla bernavên (wî, wê, wan) têye: nimûne:

-li wî... Ji wî

-li wê... Ji wê

-li wan... Ji wan.

-ez ji aşî têm

-hûn ji gundî tên
-em ji malê tên
-ew ji bajaran tên
-ew ji nêçîrê têye
-ew ji cem berxan têye.

eger em bibêjin hevokên jêrî duristin

-ez ji aş têm
-ew ji gund têye

em şaşîyeke rêzimanî mezin dikin, ji
ber ku em dibêjin (ez ji ew... ew ji ew..)
û ev tiştê ha hîç neduriste.

6- çî navdêrên ku li paşî bernavên
pêşkerî têye, tewandî ye. nimîne:

-ez li wî gundî mame
-ew ji vî bajarî ye
-ew diçe vî gundî
-vî berxî êm xwar
-wê mehîne êm xwar
-wan bizinan êm xwar.

* serencamek: Ji ber ku tewang li angora
bernavên (wî, wê, wan) e ; ew ji verêse
cuda ye.

VERÊS

Ji ber çi verês ne tewange?

1) eger verês tewangbûya, meyê ji dêvla (ez ji vî aşî têm) bigota (ez ji vî ês têm). Lê ne weha ye.

2) eger verês tewangbûya, meyê, çi cara ku merbendên wê pêk bihatina, ew pêk anîbûya. lê ne weha ye.

3) eger verês tewangbûya, çima em dikarin her duwan (verês û tewang) di hevoka tenê de pêkbînin. nimûne:

-ez diçim vî aşî.

-ez diçim aşî.

-ez diçim ês.

pênasîna verêsê: çi çara ku tîpa (a) an (e) bi tîpa (ê) têne guhastin, peyv xwe dispêre verêsê. tîpa (a) di kîdeverê de be ne xeme; lê tîpa (e) divêye ku di pirsê de tenê be. mîne:

hesp- hêsp.

pez- pêz

beran- berên
sewal- sewêl.

merbendên verêsê: da ku verês pêkbêye,
pêwîste ku sê merbend bi cî bên:

1) divêye ku peyv di jîwerê tewangê de
be.

2) divêye ku peyv tekê nêrza be.

3) divêye ku tîpa (a) an (e) di pirsê de
peydebibe. nimûne:

- ez ji aşi têm- ez ji êş têm
- hespî êm xwar- hesp êm xwar.
- ew nanî dixuin- ew nên dixuin.
- em darî diskînin- em dêr diskinîn

* serencamek: çi çaxa ku emrazê nepen-
dîyê (ekî) di paşîya pirsê de be ew
navdêr xwe naspêre verêsê. mîne:

-ez beranekî dibînim- ez pezekî dibînim.

* serencamek: çi cara ku bernavên
pêşkerî li pêşberî navdêr bin, ew xwe
naspêre verêsê. mîne:

- li vî bajarî....
- ew ji vî nanî dixuin
- ew ji wî welatî ye.

BERNAVÊN KESÎ

bernavên kesî xwediyên taybetîyên awarte ne. Ji lewra rêzimannasan ew ne wekî hev pêkanîne. Ji ber vê yekê ez dixwazim nehêrtinên wan ravebikin, piştî nehêrtina xwe bidme nasîn.

I nehêrtina Mîr Celadet Bedirxan.

bernavên kesî li cem vî rêzimannasî mîna navdêrekî têye parsîn. û du awa jêre hene:

- berrnavên kesî di awayê pişkar de.

ez- tu -ew.

em- hon (hûn)- ew

- berrnavên kesî di awayê palverdêr de.

min- te -wî -wê.

me -we -wan, ewan.

Mîr Celadet têveliyê di navbera her duwan li ser rêbazêke çewt avadike. ew wan di warê parsînê de dispêre cudahiye di navbera awayê pişkar û awayê palverdêr. lê ne weha ye. Ji ber ku her du nifş jî xwe di awayê pişkar de dibînin:

mîne

- ez mehînê êm dikim
- min mehîn êm kir
- hûn diçin dibistanê
- we li dibistanê, çî kir
- ew li nav werzan in
- wî pirtûk xwend.

di van hevokan de, bernavên (ez, min, hûn, we, ew, wî) pişkarin. ti têvelî, ji vî layî ve, di navbera her du nifşan de tune.

Ji alîkî dinve her du celeb xwe di awayê palvedêr û pişkber de dibînin:

- seh me dibîne
- sehî em dîtin
- nesrîne ez dîtîm
- hûn wan dibînin
- we ew dîtîm.

di nav hevokan de, bernavên (me, em, ez, min, wan, ew) pişkberin. ti têvelî, ji vî layî ve di nav bera her du nifşan de tune.

II nehêrtina Reşîd Kurd-

ev mamoste van bernavan bi sê beşan parvedike.

[- di kurmancî de sê bêş bernavên kesok hene: serkar, salt, dûmdar.

a- bernavên serkar evin

-min -te- wî

-me -we- wan

b- bernavên salt evin:

ez -tu- ew

em -hûn- ew

c- bernavên dûmdar, bi ser ê xwe bi kêr nayên, bi dûçika bernavan û pîşkan ve tên girêdan evin:

m -î -e

n -n -n]-

me berî aniha dît ku bernavên dûmdar, di rastiya xwe tunene, ew ji veguhastina lêkerê eyînê ne. Ji alîkî din ve, ji ber çî engîzê bernavê (wê) li vê deverê ji bîr kirîye, an bi bin xistiye. ?!

III nehêrtina Sadiq Beha-edîn:

li cem wî bernavên kesî du celebî, û wan bi vî tewrî şîrovedike:

]- جوړی په که م:

نه ز - تو - نه و

نه م - هوین - نه و

۲- جوړی دروه م ز جهنافت که سی:

من - ته - وی - وی

مه - وه (هه وه) - وا (وان).

ev mamosteyê hêja, di hin waran de
bernavên celebê duwem bi çewtî pêktîne
mîne

ew dibêje: di demê nuhokê (katî êsta)
de lêkerê hebûnê û yê vînê bi vî corî
têne veguhastin:

(min heye
te heye
me heye
wan heye)

(min divêt
te divêt
me divêt
wan divêt)

bi rastî, bernavên kesî, komika (min)
ticarî bi demê nuhokê re nayên. Ji lewra,
ji dêvla van hevokên jêrî

(min heyê
min divêt)

emê bibêjin: (ez heme
ez divêm).

Ji layekî din ve, peyva (wa) bi devikî têye bêjtin, û ne bi serê xwe ye. ew ji bernavê (wan) kurtebir bûye.

IV nehêrtina Qenatê Kurdo.

vî mamosteyî nehêrtina xwe bi vî rengî ravekirîye:

[- Ji wan cinavanra dibêjin cinavên kesan, yên ku li şûna navê kesekî, tiştêkî didne xebitandinê. li zimanê kurdî da du komên cinavên kesan hene:

1- Ji komekêra dibêjin cinavên kesan yên halê rast.

2- Ji koma dinêra dibêjin cinavên kesan yên halê tewangî.

her du kom li hejmarê yekanî û piranî (gelekanî) da ji hev têne cudakirinê.

1- ez -tu- ew

em -hûn- ewan, ew)

2- min -te- ewî, wî, ewê, wê- me- we-

ewan, ewana-]

profêsor Qenatê Kurdo vê têveliyê dispêre awayê bernavê (wî, wê). lê, eger hinek duristî têde peydadibe; awayê rast û ê tewangê ne awayên parsînîne: nimûne

1- ez dibim

2- min bir

bi çi rêbazê û bi çi hişmendiyê emê bibêjin

-ez dibim (awayê raste)

-min bir (awayê tewange)

Ji ber ku bernavê (ez, min) li vê deverê pîşkarin. û (dibim- bir) ji kêşana lêkerê birinê ne. dêmek, çimanî emê navê (halê rast) li -ez dibim- bikin û (halê tewangî) li -min bir- bikin.

Ji alîkî din ve, çilonî peyva (ewana) mîna bernavekî tîne, ez nezanim.

yeke din, bernavê (ew) gelemjîmêrê xwe ye, ji lewra peyva (ewan) ne duriste.

BERNAVÊN KESÎ

di zimanê mede, du komikên bernavên kesî hene, her du ji hev cudane. Ji layê naverokê ve, pêwendî di navbera her duwan de tune. her yek ji wan bi erkeke ji xwe û bi xwe radibe.

1-komika yekemîn: bernavên bala:

-ez -tu -ew

-em -hûn -ew

2-komika duwemîn: bernavên binyatî

-min -te -wî, wê

-me -we -wan

rêbazeke bingehî: çî cihê ku ev bernav pêktên, wesanî jî navdêr pêktêye, mîne:

1-ew direve

hesp direve

2-wî xwar

hespî xwar

3-wan xwar

hespan xwar.

* erka xwe gerguhêz di navber her du komikan de:

1-bi lêkerê eyînê re: bernavên bala bi vî kêkerî re pêktên:

-tu delalî

-ew hêjane

-em xortin

navdêr jî mîna wan tên: nimûne

-nesrîn delale

-keç hêjane

-hesp bezane

2-bi lêkerê têneper re: bernavên bala di hemî demên van lêkeran de pêktên:

-di demê nuhokê de:

-tu diçî

-ew diçin

navdêr jî mîna wan tên: nimûne

-nesrîn diçe

-hesp diçin

-di demê mandê de:

tu wê biçî

ewê biçin
navdêr jî mîna wan tèn: nimûne
nesrîn dê biçe
hesp dê biçin
-di demên buhêrkê de
tu çuyî
ew çûn

navdêr jî mîna wan tèn: nimûne
nesrîn çûye
hesp çûn.

3-bi lêkerê têper re: dema ku bernav
pîşkar bin: bernavên bala, di demê
nuhok û mandê de pêktên. û bernavên
binyatî di demên buhêrkê de pêktên:

a) di demê nuhokê de:

tu dipirsî
ew dipirsin

navdêr jî wesanî tèn:
nesrîn dipirse
keç dipirsin

b) di demê mandê de:

tu wê bipirsî
ewê bipirsin

navdêr jî wehanî tên:
nesrîn dê bipirse
keç dê bipirsin

c) di demên buhêrkê de:
te pirsî
wî pirsî
wê pirsî
wan pirsî

navdêr jî wesanî tên:
nesrîne xwar
hespî xwar
mehînan xwar

lê dema ku bernav bireser (pîşkber)
bin: bernavên bala di demên buhêrkê de
pêktên û bernavên binyatî di demên
nuhok û mandê de pêktên:

a) di demê nuhokê de:
tu wê dibînî
em wan dibînin

navdêr jî wehanî tên:
tu nesrîne dibînî
em hespan dibînin

b) di demê mandê de:

tuwê wî bibînî
emê wan bibînin
navdêr wesanî tên:
tuwê hespî bibînî
emê mehînan bibînin

c) di demên buhêrkê de:

te ew dîte
wî ew dîtin
navdêr jî wesanî tên:
te nesrîn dîte
wî keç dîtin

4-bi bernavên (kî) û (kê) re:

-li şûn bernavê (kî) û pêre, bernavên
bala pêktên:

-kî hat 'e' ?

ew hat

-kî çûn ?

ew çûn

-ew kî ne

-ew kî ye

-li şûna bernavê (kê), bernavên
binyatî pêktên:

kê xwar

wî xwar
wan xwar
kê got
min got
wê got.

Institut kurde de Paris

BERNAVÊN PÊŞKER

di her zimanekî de taybetîyên bernavên pêşker hene. ev taybetîyên ha di zimanê kurdî de bilindtir dibin. wehanî ev bernav ji layê pêwendîyên erkî ve bi bernavên kesî ve girêdayî ne. lê heyanî em ; vî mijarî; bi ser hev du bînin pêwîste ku em nehêrtina hin rêzimannasan ravebikin.

I nehêrtina profêsor Qenatê Kurdo

li nik wî du kêsî ji bernavên pêşker peydadibin. ê yekê ew navê -forma temam- lê dike. ê duwan ew navê -forma kurtkirî- lê dike digel van her du kêsîman, ew bernavên pêşker bi du koman parvedike:

1)-bernavên pêşker ên tiştên nêz nîşandikin.

2)- bernavên pêşker ên tiştên dûr nîşandike- profêsor Qenatê Kurdo van her du koman bi vî tewrî ravedike:

1)-

	yekanî	gelekanî
Forma temam	eva	evana
Forma kurtkirî	ev	van, vana

2)-

	yekanî	gelekanî
Forma temam	ewa	ewana
Forma kurtkirî	ew	wan, wana

piştre ew dixwaze van bernavan li
angora parsîna wan biguhêze :ew dibêje:

[nimûne guhastna cinavên nişankirnê
yên dûr û nêzik:

Hal	yekanî		gelekanî
	ser eslî jin	ser eslî mêr	
H.rast	eva, ev, ewa, ew	eva, ev, ewa, ew	ewana, wan, wana
H.gaziyê	tune	tune	tune
H.tewangî	evî, vî	ewî, wî, ewî	ewan, wan
H.hevra	evîra, vîra	ewêra, wêra	ewanra, wanra
H.tevayî	evîva, vîva	ewîva, wêva	ewanava, wanva
H.cîwar	evida, vîda	ewêda, wêda	ewanda, wada

ev, bi rastî ne nehêrtineke rêzimanîye. profesorê meyî mezin, derbarî vî mijarî bi xwe xweşik ranewstiyaye.

1) gelonî, peyvên (eva, ewa) durstin ? û wî ev ji kîdeverê anîye ?

2) li angora naveroka -forma tememem radigihên vê akamê:

bernavên pêşker -eva, evana, ewa, ewana- binyatîne, ji ber ku, ji -forma temam- in. lê, bi berovajî ve -ew, wan, wana, ev, van, vana- ne bernavên binyatîne, ji ber ku bernavên kurtkirî ne. ev şaşîyeke mezine, ji ber ku tîpa (a) di (ewa, eva) de ne ji bingeha peyvê ye dêmek zêdeye. û ji ber ku zêdeye, (ew, ev) bernavên binyatî ne.

3) her dem, li angora wî, eger (evî)- halê tewangî- ye, û (eva)- forma temame; ew çilonî ragihya dûzana (vî, wî) yî- ?

4) ew van bernavên xwe (evî, vî, evîda, evîva) -li ser eslî jin- bi kartîne. lê ne weha ye. ev bernav -eger duristbin- jî bo tekê nêrza ne.

5) ew van bernavên xwe (wêva, ewêva, ewêra, wêda) -li ser eslî mêt- bi kartîne. lê ne wesa ye. ev bernav -eger duristbin- ji bo tekê mêza ne.

II nehêrtina mamoste Reşîd Kurd

ev mamosteyê hêja, bernavên pêşker bi vî rengî ravedike: [bernav ên nîşandan bi berçavî dû (du) birin:

diyar, ne diyar

Bi awayê babetê jî dû (du) birin:

nêrza, mêza: evin:

	diyar	ne diyar
nêrza yên tek	ev, vî	ew, wî
mêza yên tek	ev, vê	ew, wê
koma herdûyan	van	wan

em dikarin hin rexneyan li vê şirovekirinê bikin:

1) wî xwe li ber rêbaza bernavên pêşker nexistiye, lewra, ew peyva (bi berçavî) pêktîne.

2) rengê ku wî ev babet pê ravekirîye nîşandike ku ew rêbaza bernavên pêşker

nanêse.

3) ew gomandike ku (van) gelejimêrê (ev, vî, vê) ye. û (wan) gelejimêrê (ew, wî, wê) ye. ev tiştê ha gelekî çewte, ji ber ku:

-(ev) gelejimêre jî: em dibêjin:

ev sê xortin (gelejimêr)

ev mêrxasin (gelejimêr)

ev dixuînin (gelejimêr)

-(ew) gelejimêre jî: em dibêjin:

ew sê mendalin (gelejimêr)

ew hêjane (gelejimêr)

ew dimînin (gelejimêr)

4) Ji bo bernavên pêşker, ew du nimûneyan pêşkêşdike.

ev çû

ew direve

tevî vê yekê, ew dibêje ku (van, wan) gelejimêrê (ev, ew, vî, wî, vê, wê) ye. gelonî, ew ji xwe napirse (ev, ew) di van hevokên jêrîn de ne gelejimêrin ?!!.

ev çû — ev çûn

ew direve — ew direvin.

III nehêrtina Mîr Celadet Bedirxan.

Li nik vî rêzimannasên herî bilind,
bernavên pêşker du ne:

1) -ev- bo nêz.

2) -ew- bo dûr.

1) parsîna (ev) î-

-di awayê serrast de:

a)- ev- bo tekê nêrza: mîne
ev hesp.

b)- ev- bo tekê mêza: mîne
ev bizin.

c)- ev- bo gelejimêr: mîne
ev hesp
ev bizin

-di awayê tewangê de:

a)- evî (vî)- bo tekê nêrza: mîne
evî (vî) hespî.

b)- evê (vê)- bo tekê mêza, mîne
evê (vê) bizinê

c)- evan (van)- bo gelejimêr, mîne
evan (van) hespan
evan (van) bizinan

2) parsîna (ew) î-

-di awayê serrast de:

a)- ew- bo tekê nêrza, mîna:

ew hesp

b)- ew- bo teka mêza, mîne

ew bizin

c)- ew- bo gelejimêr: mîne

ew hesp

ew bizin.

-di awayê tewangê de:

a)- ewî (wî)- bo tekê nêrza- mîne

ewî hespî

b)- ewê (wê)- bo teka mêza- mîne

ewê (wê) bizinê

c)- ewan (wan)- bo gelejimêr- mîne

ewan (wan) hespan

ewan (wan) bizinan.

em karin li ser vê ravekirinê hin
rexneyan bikin:

1) rêzimannasê me bi ser rêbaza
bingehî, mixabin, venebûye. Ji lewra, ew
derbarî mijarê bernavên pêşker (wî, vî),
tişteki xweşik nabêje.

2)- Mîr Celadet dikeve şaşîyeke pîrr

mezin dema gomandike ku bernavên pêşker (ew, ev) têne tewandin. eger mîna Mîr Celadet bûya, meyê bibêjta (ev evî dibîne), ano, ev her du bernav Ji komika bernavên bala ne (ez). û ticarî du bernav ji vê komikê bi hev re nayên, ji bilî jîwerekî pîrr taybetî, mîne =

ev ew e

ez ew im

ew ne ez im.

3)- di zimanê kurdî de, bernavê (ew) gelejîmêrê xwe ye: mîne:

ew diçe

ew diçin.

û ticarî bernavê (ew) ji rengê xwe dernakeve.

4)- eger bernavê (ew) bêye tewandin, ji ber ku pêşkbere, mîne: ew ewî dibîne

(ewî = pêşkbere)

Ji ber çî emê bernavê (ew) bitewînin dema ku pêşkar be mîne:

ewî ew dît

(ewî = pêşkare).

li angora ravekirina Mîr Celadet, ti engîz ji tewandina bernavê (ewî)re neye, dema ku bernavê (ewî) pîşkarbe. nimûneyeke din: eger hevoka (ez ewî dibînim) durist be, di warê rêzimanî de, em dibêjin:

ez (ew)î dibînim = ez (ez)î dibînim

em karin vî tiştê ha bi pejirînin ji ber ku (ew) pîşkbere dêmek xwe dide ber tewangê.

Lê, bi berovajî ve, çima, di demên buhêrkê de, em dibêjin:

ewî ez dîtîm

(ew) î ez dîtîm

(ez) î ez dîtîm

kanî rêbaza rêzimanî ya şanî me dike ji ber çî (ezî) wesanî hatiye ?!!

5)- Mîr Celadet şanî me dike ku bernavên pêşker (ewî, evî) , û (wî, vî) ji yek xuristê ne. lê ne wehanî ye: Ji ber ku (ewî, evî) ji tewandina komika bernavê bala (ez) hatine, bi berovajî ve (wî, vî) ji komika bernavên binyatî (min) hatine.

IV nehêrtina Sadiq Beha-edîn .

ev mamoste bernavên pêşker bi du

coreyan parvedike:

[جوری یه کی: دکه ل کرنا بوینی (eyîne) وکرنا نه

ده ر باز دهه می ده مان دا وکرنا ده ر باز ده می نهو

و باشی دا .

أ- ئە ف- ئە فه :

زبویه کینی ج نیرینی مینی بی نیزیک :

ئە ف حامیره نه بو هاتیه ملامه .

به لی ئە فه بوینی ل ده ف ته .

ب- ئە و- ئە وه :

زبویه کینی ج نیرینی یا مینی بی دویر :

ئە و کوری هوین دبیزن کو دوهی هاتیه دزیا ره زی مه ،

ئە و نینه ، به لی ئە وه یه بی ل سه ز ته خستی دریز کړي

یه .

ج- خودایی دبیرینی دال ناف به رانیر و می یاندا نینه :

ئە ف- ئە فه: ئە فه نه .

ئە و- ئە وه: ئە وه نه .

جوری دوری :

ئە ف جوړه دکه ل کرنا ده ربازا بوری و کرنا فه

رمانی ب کار دیت . ئە ف جوړه ئە ف جهنا فیت زیری نه:

أ- فی- ئە فی :

زبویه کینی بی نیری نیزیک وه ک :

فی ره زی باش سه خبیر بکه .

ته فی... ؟

ب- فی- ته فی :

زبو مینی یا په کینی یا نیزیک وه ک :

فی بیرفانی جیل د دوت وفی کابانی ماست دمه یاند.

ته فی... ؟

ج- وی- ته وی :

ز بو نیرینی بی په کینی بی دویر وه ک :

وی کوری لاج بی جوپه دزیا ره زی مه بیشینه

ته وی... ؟

د- وی- ته وی :

ز بو مینی یا په کینی یا دویر وه ک :

وی کچی یا کو تیشت لپنای سو یا سکوزار بکه .

ته ی... ؟

ه- ز بو برینی :

-فان- ته فان:

ز بو برینی یا نیرینی دمینی یا نیزیک، وه ک :

فان کوران باش به روه رده بکه ن .

ته فان... ؟

-وان- ته وان :

ز بو برینی یا نیرینی دمینی یا ذو یروه ک :

وان جیلان ز ناف زه فی ده ر بیخه...

ته وان... ؟]

ev rêzimannas, mîna yê n berî aniha, bi ser rêbaza bingehî vebûye. Ji lewra hin tişt li nik wî ne diyarin:

1- (eve, ewe) çi ne?!! li angora ku wî (eve) di nimûneyê de aniye, (eve) ne peyveke serbixweye, (eve) eve, ji ber ku (e) zêdeye.

2- ew dibêje (ewene û evene) gelejimêrên (ev- eve. ew- ewe)ne. ev nehêrtina ha ji du layan ve sase: yek: (ev- ew) gelejimêrên xwe ne. du: (evene, ewene) peyvên ne duristin. ji ber ku angoya (evene, ewene) tune ye.

3- a hîn diwartir, li nik wî (ewan, evan) gelejimêrin. eger ev her du gelejimêr bin, çilonî (ewene, evene) dê gelejimêr bin?!!

û eger (ewene, evene) gelejimêr bin, çilonî (evan, ewan) dê gelejimêr bin. Ji

ber ku her du -li angora dîtina wî- jî (ev, ew) dertên.

4) ew jî, mîna Mîr Celadet, şanî me nake ji kîjan deverê bernavê (vî, vê, wî, wê) dertên.

5) ew jî, mîna Mîr Celadet, şanî me nake çilonî bernavên pêşker (vî, evî- vê, evê- wî, ewî- wê, ewê)- eger durist bin- li hev dibanin.

Institut kurde de Paris

BERNAVÊN PÊŞKER

bernavên pêşker du celebî, her yek ji yê din cudaye. cudayîya di navbera her du celebî de ji cudayîya di navbera berravên kesî ve dertêye:

1- berravên kesî yê bala evin

ez- tu- ew- em- hûn- ew

beramberî van berravên (ew- bo tek, ew bo gelemjîmêr) berravên pêşker ên vî celebî evin:

-ew- a) bo tekê nêrza -mînak:

ew xort birayê min e

b) bo teka mêza- mînak:

ew keç xuşka min e

c) bo gelemjîmêrê nêrza: mînak

ew xort birayên min in

ç) bo gelemjîmêrê mêza: mînak

ew keç xuşkên min in.

berravên pêşker (ew) tiştê dîr şanî me dîke (nîşan dîke).

-ev- a) bo tekê nêrza -mînak:

ev hesp ê min e

b) bo teka mêza- mînak:

ev mehîn a min e

c) bo gelejimêrê nêrza: mînak

ev hesp ên min in

ç) bo gelejimêrê mêza: mînak

ev mehîn ên min in

bernavê pêşker (ev) tiştê nêz nîşandike.

2- bernavên kesî yên binyatî evin

(min- te- wî- wê- me- we- wan).

beramberî van bernavan (wî- bo tekê nêrza, wê bo teka mêza, wan bo gelejimêr) bernavên pêşker ên vî celebî evin:

a) wî -Bo tekê nêrza yê dûr: mînak:

wî xortî

b) wê -Bo teka mêza ya dûr: mînak:

wê keçê

c) wan -Bo gelejimêrê dûr: mînak:

wan xortan (nêrza)

wan keçan (mêza)

ç) vî -bo tekê nêrza yê nêz: mînak:

vî xortî

d) vê -bo teka mêza ya nêz: mînak:
vê keçê

E) van -bo gelejimêrê nêz: mînak:
van xortan (nêrza)
van keçan (mêza)

çima ev nehêrtin?

1) xweguestina erkî di navbera her du komikên bernavên kesî de wekî xwe di navbera her du komikên bernavên pêşker de. dimîne. mîne.

-ev wî dimeşîne.

-vî ew xist

-ew van dêşîne

-van ew êşandin

2- çi cihê ku bernavên kesî yê bala tede tene xebitandin, bernavên pêşker ên beramberî wan dikarin wî cihê vegrin. mîne:

a) bo lêkerên teneper, di hemî deman de :

-ev diçe (ez diçim)

-evê biçê (ezê biçim)

-ev çûye (ez çûm)

b) bo lêkerên têper, di demên nuhok û mandê de :

-ev dinehêre (ez dinehêrim)

-evê binehêre (ezê binehêrim)

c) bi lêkerê eyînê re

-ev delal e (ez delal im)

-evê deialî be (ezê delalî bim)

-ev delal bûye (ez delal bûm)

ç) bi bernavê kî re. mîne

-ev kî ye ? (ez kî me) ?

-ev kî ne ? (em kî ne) ?

3- çî cihê ku bernavên kesî yên binyatî têde têne xebitandin, bernavên pêşker ên beramberî wan dikarin wî cihê vegrin. mîne :

a) bo lêkerên têper, di demên buhêrkê de:

-vî xwar (min xwar).

-van bir (min bir)

-vê kir (min kir)

b) bi bernavê kê re:

-kê kir ? vê kir

-kê bir ? vê bir

-kê xwar ? van xwar

4- eger bernavên pêşker (ev, ew) bi tenahiya xwe bin, pêşberî me hin alozî radibin:

a) di vê nimûneya jêrîn de.

-ev evî dibîne

her du bernav (ev, evî) ji hemxuristîyê ne ev tiştê ha di zimanê kurdî de ticarî çênabe. Ji lewra, em dibêjin:

1)- wê ev tişt kir

-Nesrînê ev tişt kir

2)- Nesrîn vî tiştî nake

-ew vî tiştî nake.

b) di vê nimûneya jêrîn de

-evî ev dît.

eger (evî) tewanga bernavê (ev)î be, kes nekare ravebike ji ber çî (evî) bi vî rengî hatiye.

c) Ji layê parsîn ve, rêzimana kurdî beroçeqe : mîne

-ez evî dibînim

-evî ew dît.

pîşker + pîşkber + lêker

ev guhastin ne di cihê xwe de dema ku
(evî) tewanga bernavê (ev) î be.

encam: (î) ya di bernavên (wî, vî) de, û
(ê) ya di bernavên (wê, vê) de, û (an)a
di bernavên (wan, van) de, binyatî ne. ne
ji ber tewangê lê zêde bûyiye. lê navdêr
van tîpan dixwaze ji ber ku divêye mîna
wan kutahbibe.

Institut kurde de Paris

NASDÊRÎ

navdêr, di zimanê me de bi xwe û ji xwe nasdêrin: nimûne:

hesp -mehîn
hespî -mehîné
hespan -mehînan
hesp diçe
mehîn diçe
hesp direvin
mehîn direvin
hespî xwar
mehîné xwar
hespan zwar
mehînan xwar

rêbaz: çî navdêr ku alvên ne-nasdêrîyê jêre nebin dû paşk: nasdêre.

li nik Mîr Celadet, navdêr bi xwe û ji xwe nasdêre, lê mixabin, ew “alavên nasdêr” bi ser ve didirûye:

ê- bo nêrzayê tek
a- bo mêzaya tek
ên- bo gelejimêr

mîne:

hespê boz
nanê tenûrê
darê me
şeva sar
dora gund
mirîşka wan
nanên hişk
kêrên pala
mehînên te

û li cem Reşîd Kurd, babet: hîn
kambaxtîre ew dibêje [du bêş zêder
hene, pendî, nependî.

zêdera pendî: a: Ji bo mêyan
keça memo

ê: Ji bo nêran
kurê memo

ên: Ji bo koma herduyan
keç û kurên memo-

avêtina zêder: wek: guh-ker
kerguh
gul-sor

zêder a nependî: zêdera nependî, (tiştê

ku em jê dipeyivin) bi awakî nenas pêş
me dike: nimûne

hespek

gulek

mêrek).

di destpêkê de, ez dixwazim bibêjim:
ev bernavên ha (ê, a, ên) ne alavên
nasdêrin. ew jî ber van egeran:

a) di zimanê firensawî de alavên ne-
nasdêr evin-

bo tekê nêrza = (le)

bo tekê mêza = (la)

bo gelejimêr = (les)

waha, dema ku ew dibêjin:

= (mon cheval) = hespê min

ew nabêjin bernavê (mon) alaveke
nasdêre.

b) di zimanê inglîzî de jî, ev tişt diyare
dema ku dibêjin: (the god) = xwedan.

(the) alava nasdêrîyêye.

lê çaxa dibêjin: (my god) = xwedanê
min ew nabêjin bernavê (my) alaveke
nasdêre.

c) di zimanê me de. em bawerin,

weşanî Mîr Celadet jî, ku navdêr bi tenahiya xwe nasdêre, mîna -hesp-mehîn- gelo, çilonî (ê, a, ên) alavên nasdêr bin:

hesp + ê + (...)
(nasdêre) + alava nasdêrîyê + (...)
ev tiştê ha hîç ne duriste.

ç) gelo, çawanî navdêr mîna "hesp" bê alava nasdêrîyê, nasdêre. eger (ê) alava nasdêrîye be, gerek (hesp) bi tenahiya xwe ne nasdêr be.

d) eger em bibêjin (ê, a, ên) alavên nasdêrîne. Ji ber eyîna wan di van hevokan de heye.

-hespê min
-mehîna wî
-pirtûkên hêja

gereke di van hevokên jêrîn de:

-vî hespî êm xwar
-wê mehîne êm xwar

bernavên (vî, wê, wî, vê) alavên nasdêrîyê bin- lê ne weha ye.

Ji layekî dinve. Reşîd Kurd goman

dike ku (zêder) têye avêtin, mîna:

gula sor

sor gul

eger ev raman durist bûyeya, û (a) di vê nimûneyê de alava nasdêrîyê (zêder) bûyeya gerek nehata avêtin. lê ji ber ku ne alav nasdêrîyê ye- ew bi xwe alava arzî û cihwarîyê* ye -têye avêtin.

a hîn diwartir, tiştêkî ne ser bi xwe li nik Reşîd Kurd peydadibe: bi çi hawayî (zêder a nependî) cihê xwe vedigre? !!

Ji ber ku ev her du wate (zêder û nependî) hespek = kurekî) vajîyekê di mêjî de çêdikin.

Ji lewra, Sadiq Beha-edîn nêzahîyê li vêrastê dike, dema ku dibêje:

definite article [ئا لا فى نيا سینی - اداة التعريف

کوب سه ر نافی نه نیاس فه بیته بردان، کو ناهه کی نه

نیاس بکه نیاس وه کی زاری سورانی ذکرمانجی نینه...].

encam: di zimanê me de, navdêr bi xwe û ji xwe nasdêre. û ti alavên nasdêr neye.

ALAVÊN NE-NASDÊR

mixabin ev alav li nik rêzimannas û hevalên
nûser ne li ber çavanin. da ku em vê
bêtarê bi pêşve bixin, emê nehêrtinên
rêzimannasan şîrovebikin:

I nehêrtina Sadiq Beha-edîn.

ev mamosteyê hêja digel gelek
kêmasiyan vî mijarî ravedike:

[- دزمانی کوردیدا بلی زاری سلیمانی و موکری ئالافی

نه نیاسینی (ئه ك - ek) ه هه كه هاتو دویماهی یا نافی تیه
كا ده نكدار بو.

به لی هه كه دویماهی یا نافی تیه كا ده نكدير بو وی جافی

ئالافی نه نیاسینی دی بته: (یه ك).

مال + ئه ك = ماله ك

زن + ئه ك = زنه ك

زانا + یه ك = زانا یه ك

ته خته + یه ك = ته خته یه ك .]

Bi kurtbirî, gelek kêmasî di vê
nehêrtinê de peydadibin: ew pirtirîn awa
pêşî me nake:

- awayên gelejimêr
- awayên pîşkar
- awayên pîşkber
- digel pêrbest
- digel navdêr û bernavan.

II nehêrtina Qenatê Kurdo

pakbextîya vî rêzîmannasî ji ya Beha-
edîn ne rindtîre. di her du pirtûkên wî de
tiştekî xweşik derbarî vî mijarî ravenake
[li zimanê meda pirtika yekanî ya navên
nebîna (nedîtî) tê hesabkirinê pirtika
(ek) -hingê eşkera nîne ew yekanî kîye û
çiyê-

xortek hat
jinek çû
mêrek ma
min kitêbek xwend]

lê, (pirtûkên hevbendî yên navên
yekanî- nebîna.) li nik wî evin: li şûna
pirtika hevbendî (a) paşkokên (ê-î)
didine xebitandinê.

bo mêza: bizineke me wunda bûye
mêrgeke hêsîn li pêşberî

gundê meye
hespeke^r rind
bo nêrza: kevirekî gulover
beranekî xurt
şivanekî gund

û (eger navên cinsî nêr bi pirtika yekanî
-nebînava li axiriya bêjeyanda bê gotinê
hingê ew hergav forma xwe distînin
pirtika (î).

stûna konekî
merga gundekî.

eger navên cinsî mê (jin) bi pirtika
yekanî- nebînava li axiriya bêjeyanda tê
gotinê hingê ew hergav forma xwe
distîne pirtika (ê).

xebata qîzekê
belgê kitêbekê

û (pirtika hevbendî ya gelekani
nebîna) li nik wî eve: ne-
gundne mezin

xortne çê
merîne xerîb.]

bi rastî, gelek kêmasî li nik wî

peydadibin dema ku dibêje: xortek hat
gelo, dema ku gelek xortbin, emê çi
bibêjin ? !!

Ji layekî din ve: ew dibêje:

min kitêbek xwend

çimanî pêşî me nake çaxa ku enzan
gelek pirtûk xwendibe û dîsan, çimanî
pêşî me nake çaxa ku em ûî demê
nuhokê de bin

ez.... dixuînin (pirtûk- mêza)

ez.... dibînim (hesp- nêrza)

ez.... dibînim (gelek hesp).

Ji layeke dîtir ve: ew dibêje:

min kitêbek xwend

çimanî nabêje: hespekî êm xwar ? !!
û kanî gelejimêra wî- (hespinan êm
xwar).

III nehêrtina Reşîd Kurd

ev mamoste alavên ne-nasdêr bi
navûnîşana “zêdera nependî” pêktîne,
ew wehanî şirovedîke:

[- li dû navan bi anîn a ek, eke, ekê, ekî
zêder a nependî sazdihe:

wek- hespek

gulek
mêrek

eger nav, pîşkarekî bi pîşkber û nêrza
be, di buhêrkê de ekî û di nuhokê de ek;
eger nêza be di buhêrkê de ekê û di
nuhokê de ek distîne:

wek: kurekî sêv xuar
keçekê sêv xuar
kurek sêvê dixue
keçek sêvê dixue

eger nav, pîşkber ê duristbe, rast a rast
vajî pîşkare:

Biro kurek xist
Biro keçek xist
Biro kurekî dixue
Biro keçekê dixue

bi pîşkber ê nedurist re:

li kurekî
li keçekê

eger pîşkar ê bê pîşkber be:

kurek çû
keçek çû
kurek diçe

keçek diçe

di zêder a nependî de kom, li dû her
du babetên navan, bi anîn a na û ne çê
dibe:

eger nav pişkarekî nêrza û bi pişkber
be di buhêrkê de na û di nuhokê de ne tê

wek- kurna sêv xuarin
keçna sêv xuarin
kurne sêvê dixun
keçne sêvê dixun

eger pişkar ê bê pişkber be, di her çaxê
de ne tê:

wek- kurne hatin
keçne hatin
kurne tîn
keçne tîn

eger pişkber ê durust be: vajî pişkar di
buhêrkê de ne û di nuhokê de na tê:

wek: memo kurne xistin
memo keçne xistin
memo kurna dixe
memo keçna dixe

digel pişkber ê ne durust:

memo li kurna xist
memo li kurna dixe.].

ev mamosteyê hêja, ji ber ku rêbaza bi
vî mijarî girêdayî nanêse, ew rastî
beşekî durist hatiye, û beşekî çewt
hatiye:

ew dibêje: kurna sêv xuarin

a durist eve: kurinan sêv xuarin

ew dibêje: kurne sêvê dixun

a durist eve: kurin sêvê dixun

ew dibêje: mêmî keçe xistin

a durist eve: mêmî keçin xistin

Ji alîkî din ve: ew dibêje: (li dû navan
bi anîna -ek- eke- ekê -ekî- zêder a
nependî sazûbibe): lê mixabin jîhê alava
-(eke)- pêşî me nake.

IV nehêrtina Mîr Celadet Bedirxan

vî rêzîmanasî ev mijar wesanî
ravekiriye:

alavên ne-nasdêr li cem wî evin

-ek- Bo tek. (nêrza û mêza)

-in- Bo kom(nêrza û mêza)

wekî:

hesp hespek hespin
nan nanek nanin
dar darek darin

lê: digel navdêran, an rewşan, an
bernavan em radigihên van kêsiman:

a)- ekî- Bo tekê nêrza: mînak

hespekî boz
konekî koçeran
darekî min

b)- eke- Bo teka mêza: mînak

dareke mezin
şeveke baranê
mehîneke min

c)- ine- Bo gelejimêr

hespine boz
darine stûr
mehînine qenc
kêrine tûj.]

hêja Mîr Celadet, ewjî, bi ser rêbazê
venebûye, lewma hin awa ji bîrkirine:

1) di demê nuhokê de, çaxa ku navdêr
mêzayê tek û pîşkber be:

-ez darekê dibînim

-ew mehînekê dibîne.

2) di demê nuhokê de, çaxa ku navdêr
gelejimêr be:

-ez darinan dibînim

-ew mehîninan dibîne

Ji layekî din ve, Mîr Celadet cihên
pêkhatinê pêşî me nake: nimûne:

-hespek: di gelek cihên neyeksan de
pêktêye .

-hespin: ew jî, di gelek cihên neyeksan
de pêktêye.

-hespekî: Ji bilî (hespekî boz), di cihên
din de pêktêye.

ALAVÊN NE-NASDÊR

alavên ne-nasdêr li angora rêbazeke bingehî xwe didine ber parsînê. ew li pey bernavên (bala û yên binyatî) diçin: Ji lewra digel awayeke taybet, du awa peydadibin: 1) ew- ew.

a) bernavê (ew) bo tek (nêrza û mêza)
(ek) bo tek (nêrza û mêza)

mîne: hespek (nêrza)
mehînek (mêza)

b) bernavê (ew) bo gelejimêr
(in) bo gelejimêr

mîne hespîn (nêrza)
mehînin (mêza)

2) wî, wê, wan-

a) bernavê (wî) bo tekê nêrza
(ekî) bo tekê nêrza

mîne: hespekî
nanekî
darekî

b) bernavê (wê) bo teka mêza

(ekê) bo tekê mêza
mîne: mehînekê
darekê
sevekê

c) bernavê (wan) bo gelejimêr :
(inan) bo gelejimêr :

mîne -hespinan (nêrza)
-mehîninan (mêza).

3) awayeke taybetî: ekî- eke- ine
digel navdêran, an bernavan, an rewşan:

a) Bo tekê nêrza: ekî
mînak: hespekî beza
mendalekî zana
hevalekî rind

b) Bo teka mêza: eke
mînak: mehîneke rewan
hevaleke hêja
jineke delal.

dêmek em raberî sê awayan tên:

1) ek- in-

2) ekî- ekê- inan

3) ekî- eke- ine.

1) ev kêsimê ha di hemî cihên bernavê

(ew) de pêktêye: ano:

a) eger lêkerê têneper be. (di hemî deman de)

hespek dibeze (ew) tekê nêrza

hespek bezyaye (ew) tekê nêrza

mehînek dibeze (ew) teka mêza

mehînek bezyaye (ew) teka mêza

hespin dibezin (ew) gelejimêrê nêrza

hespin bezyan (ew) gelejimêrê nêrza

mehînin dibezin (ew) gelejimêrê mêza.

mehînin bezyan(ew) gelejimêrê mêza.

b)-eger lêkerê têper be. û ew pîşkarbe.

(di demên nuhok û mandê de):

hespek dixueye (ew)

mehînek dixueye (ew)

hespin dixuin (ew)

mehînin dixuin (ew)

c) eger lêker têper be. û ew pîşkberbe.

(di hemî demên buhêrkê de).

min hespek dît (e) (ew)

min darek didît (e) (ew)

min mehînek dît (e) (ew)

min darek didît (e) (ew)

min hespin dîtin (ew)

min darin didîtin (ew)

min mehînin dîtin (ew)

min darin didîtin (ew).

2) ev kêsimê ha hemî cihên bernavên
(wî, wê, wan) de pêktêye: ano:

a) eger lêkerê têper be. û ew pîşkarbe
(di hemî demên buhêrkê de):

hespekî xwar (tekê nêrza)

mêrekî xwar (tekê nêrza)

mehînekê xwar (teka mêza)

jinekê xwar (teka mêza)

hespînan xwar (gelejîmêr)

mehîninan xwar (gelejîmêr)

mêrinan xwar (gelejîmêr)

jîninan xwar (gelejîmêr)

b) eger lêker têper be. û ew pîşkerbe
(di demê nuhok û mandê de)

ez hespekî dibînim -tekê nêrza-

ew darekî disikînin -tekê nêrza-

ez mehînekê dibînim -teka mêza-

ew darekê disikînin -teka mêza-

ez hespînan dibînim -gelejîmêr-

ew darînan disikînin -gelejîmêr-

em mehîninan dibînim -gelejîmêr-

ew mêrinan dibîne -gelejimêr-

c) digel pêrbest ve:

ew li hespekî siware -tekê nêrza-

ew hez ji mendalekî di ke -tekê nêrza-

ew li mehînekê siware -teka mêza-

ew hez ji keçekê di ke -teka mêza-

ew xwarinê ji mêvaninan re dibe

ew van kirasan ji mendalanan re dibe

ew van şerpeyan ji keçinan re dibe

ew van tiştan ji bizininan re dibe

ç) digel palvedêr ve:

ew diçe malekê

ew diçe gundekî

ew diçe malinan

ew diçe gundinan

*eger em her du awayan bi hev re pêkbînin:

a) nuhok: hespek mehînekê dibîne

mehînek hespekî dibîne

hespin mehîninan dibînin

mehînin hespinan dibînin

b) buhêrk: hespekî mehînek dît (e)

mehînekê hespek dît (e)

hespînan mehînin dîtî
mehîninan hespî dîtî

3) ev kêsimê ha digel rewş û navdêr û
bernavan ve pêktêye. û ne bi demê ve
hatiye girêdan:

-ekî- ez hespekî te dibînim
min hespekî te dît
ew darekî dirêj dikirre
wî darekî dirêj kirrî
ev bajarekî mezine

-eke- ew sêveke mezin dixueye
wî sêveke mezin xwar
hûn dareke me dibînin
we dareke medît
ev miheke bi şîr e
ev bizineke bi şîr e.

-ine- we pirtûkine hêja xwendin
hûn pirtûkine hêja dixwînin
ez gundine we dibînim
min gundine we dîtî.

PÊRBEST

gelek heval, bi regekî hêsanî li vê bêtarê dinehêrin, û ti rêbazan jêre serrast nakin. Ji lewra ez dixwazim, di destpêkê de nehêrtina hin rêzimannasan derbarî vî mijarî şirovebikim, piştî rêbaza sereber çav bikim:

I nehêrtina Qenatê Kurdo:

ev mamosfê nehêrtina xwe wehanî ravedike:

[- Ji wan xeberanra dibêjin bernav, yê ku li ber navan, li pêşiya navan têne xebitandinê. li zimanê meda sê komên bernavan hene, ew her sê kom evin:

1- bernavên kevn

2- bernavên nû (teze)

3- bernavên bi cot.

1) bernavên kevn: evin: Ji, li, bi, bo
bona, ba, bê, dû, pey, cem, gel.

-mar ji qulê kişiya

-sêv ji darê ket

-li mêrgê kulîlk gelekin
-ew ba bavê xwe ma
-ez dû wî çûm
-şekir li gund hat

“bê: bernavê “Bê” li pêşiya navan tê
xebitandinê, lê nav li dû wê nayê
guhastinê

-ew bê dayik û bav maye.

2) bernavên nû (teze): evin

ser, ber, nav, paş, pêş, rex, bin-

-ser texte kitêb hene-

-tu ber wî xeber mede.

-zaru hatin nav gund.

-qîz nav mêrgê digerin.

-pêş xwe binêre.

-paş xwe binêre.

3) bernavên bi cot: evin:

digel (li gel), ber bi, li jêr, li jor.

-me digel dijminê ser dikir

-Cimo ber bi gun çû.

-li jor binêre, li ser tera ezmane.

-av ji jêr tê-].

ev mamoste şanî me nake çi angora

peyva “guhastin” ê ye. ew navdêrê mêza ditewîne, lê yên nêrza wekî wan dihêle û li ser parsîna wan napeyive. û yên gelejimêr ji parsînê bê par dihêle.

Ji layekî din ve, ew cudahîyê navbera (ji qulê, ji darê) û (ba bavê xwe) nabîne

-Ji qulê- Ji darê- tewange

-ba bavê xwe- ne tewange

a hin dijiwartir, ew pevekan bi çewtî dirêse . nimûne:

(ser texte kitêb hene
me digel dijaminê ser dikir-

û pevекên din bê parsîn dihêle: nimûne:

(pêş xwe binêre
paş xwe binêre
av ji jêr tê).

a dawî pêrbest ne bernavin, ew alavin.
û parvekirina wî (bernavên kevn, nû, bi cot) ne duriste.

II nehêrtina Reşîd Kurd:

Li nîk vî mamosteyê hêja, pêrbest bi vî awayî şirovekirîye:

[- pêrbest pîrsek neguhêse ku navan û

bernavan dike pîşkber ê nedurust.

wek: minqelemek ji kur ê xwe re kirî.

di vê pevekê de: Ji, re pêrbestin
pêrbest ên pêşdetîr evin:

bo, bi, di, ji, re, ango, paşê, qandî, ji
bo, li pêş.]-

bê goman, ev ne nehêrtineke rêzimanî ye,
çimkî, ew erka wan şanî me nake
nimûne:

ez ji nêcîrê têm (mêza)

ez ji vî gundî me (nêrza)

ez li gundan digêrim (gelejimêr)

û nimûneya wî erka pêrbestan ber çav
nake [min qelemek ji kur ê xwe re kirî].
çûnkî (kurê xwe) mîna van pevekên
jêrîne-

(mêza) -pêlava xwe- pêlava wî (awî)

(nêrza) -mendalê xwe- mendalê wî(ê wî)

(gelejimêr) -keçên xwe- keçên wî(ên wî)

bi kurtbirî, em vê pirsê jê dikin: gelonî
pêrbest bi rolê radibin ? !!

III nehêrtina Sadiq Beha-edîn-

pêrbest li nik vî rêzimanasî wehanî

hatiye şırovekirin:

[بیر به ست: بیزه په که ل به ری تافی یان هه فال و
جهکریت وی تپته دانان داکو ها فلی یا وی دکه ل بیزیت
دی دهه فه کی دا دیار که ت وه ک:

ب، به، زه، ده، ل، له، بو، بونا، بی، هه تاه، تاه، دوی، به ی،
سه یا... هند

بیر به ست درجورث:

۱- بیر به ستیت خوری-

۲- بیر به ستیت لیکدایی-

۱- بیر به ستیت خوری:

ب، ده، زه، ل، بو، بونا، دوی، هه تاه، تاه، جه م، به
ی، بی، که ل، بال، با.

۲- بیر به ستیت لیکدایی:

زبو، ل دوی، هه تاکو، ل جه م، ل به ی، بی کو، دکه ل،
ل با، ل بال، ب بال.

-سه ردارى ب ده ستى خو نامه تقيسى-

-د فی بازیری دا دو خویندنگه هه نه-

-سیف ز داری وه رین.

-ل میرکی کو لیلک مشه نه (زورن).

-سپی هه تا ئیفای ته ز دحه بتم.
 ته و بی وای و بی باب مایه.
 -زبو ته ج بکه م زیان نینه.
 -شفیدی هه تا کو بویه سپیده ته ز نه نهم.
 -تو جوی بی کو نه ز بی براتم.
 -ل به ی وی ته ز جوم.

ev mamosteyê hêja, mîna yên berî
 aniha, tiştêkî rêzimanî şanî me nade, ji
 lewra parsîna navdêrê nêrza bê ravekirin
 dihêlin. û yên mêza ji ber ku bi rengêkî
 hêsanî têne axaftin, sê parê nîmûneyan
 jê ne.

Ji alîkî din ve, ew li ser parsîna navdêrê
 gelejimêr napeyive: nîmûne

-li ber çavan...

-li ber lingan...

Ji alîkî ditir ve, ew, wekî yên berî
 aniha, nîmûneyan bê parsîn tîne, ano,
 eger ji wan bêye pîrskirin çima hevokên
 we bi vî rengî hatine, ew, di warê
 rêzimanî de sedema wê nezanibin.

IV nehêrtina Mîr Celadet Bedirxan.

ev mîrê ha gelek tiştan tevî li hev dike
pêrbestên xwerû li nik wî evin:

-bi, bê, di, ji, li-

-li bal min.

-ber bi rohelatê çû.

-li ber mirinê ye.

-bê min.

-gundê me bi destê Hemo
hatiye şewitandin.

-were li bin darê rûne.

-çiyayên di bilind.

-zanîna min di vî warî.

-Ji jor de hate xwar.

-gorgûn li male.

Zêdetirî bîs rûpelan, Mîr Celadet li ser
pêrbestan peyivîye, lê mixabin, di warê
rêzimanî de tişteki xweşik pêşkêş
nekirîye.

ew wan di hejmêre, û ber bi hev tîne,
lê wan parsîn nake.

Ji alîkî din ve, Mîr Celadet, mîna hemî
mijarên wî, çi tiştê ku dizane datîne, bê

ku ti rêbazan jê derîne. Ji lewra hin tişt li
nik wî çewtin:

-gorgîn li male (malêye)

-çiyayên di bilind- (çiyayên bilind).

Institut kurde de Paris

PÊRBEST

pêrbest li angora rêbazêke mezin erka xwe dadigrin. ev rêbaza mezin li ser “bernavê binyatî” (min- te...) avadibe. lewma, pêrbest, mîna van bernavan, cihê xwe bi duristî vedigrin.

-bernavên binyatî evin:

(min- te- wî- wê- me- we- wan)

a) min: mînak:

li çen min...

ji ber min...

b) te: mînak:

bi te re...

ew ji te re dixebitin

li bin te...

c) wî: (vî): nimûne.

li cem wî...

li nik wî...

li cem wî kesî...

di vî warî de...

ençam: navdêrê nêrza yê tek piştî pêrbestan bi vî rengî parsîn dibe:

(hezar) — ji hezarî sed.
(sê sed) — bi sê sedî
(aş) — ez ji aşî tēm
(asman) — di vî esmanî de.

ç) wê: (vê) nimûne:

bi wê re
ji wê ve
li cem wê keçê
di vê dibistanê de

encam: navdêrê mêza yê tek piştî
pêrbstan bi vî rengî parsîn dibe:

(mal) — ew li malê ye
(dar) — sêv ji darê ketin
(dem) — di wê demê de
(qul) — mar ji qulê derket.

d- me: nimûne:

ew bi me re hatibûye.
ew di bin me re ne
ew di ser me re ne

E- we: nimûne

ev ji we re ye.
wî çilik ji bin we ve kişan.
ew li bin we ye.

Ê- wan: (van) nimûne:

ez bi wan re me

hûn di ser wan re çûn

tu wê pirtûkekê ji wan re bînî

encam: navdêrê kom (çi nêrza be, çi mêrza be) piştî pêrbestana bi vî rengî parsîn dibe:

bajar — di bajarana de...

dîwar — ew li ber dîwaran in

gund — ez ji gundana tîm.

mal — li malana...

deh — bi dehana...

encama sere: çi navdêrê ku piştî pêrbestana be, mîna bernavên (wî, wê, wan) tîpe tewandin:

1) eger navdêr nêrza de, mîna bernavên (wî) tîpe tewandin, ano (î) li dawî tîpe:

-ezê li hespî siwarbibim

ezê li wî siwarbibim

-ew ji bajarî ye

ew ji wî ye

2) eger navdêr mêzabe, mîna bernavê (wê) tîpe tewandin, ano (ê) li dawî tîpe:

-ezê li mehîne siwarbibim
ezê li wê siwarbibim.

-ew ji nêçîrê têye
ew ji wê têye.

3) eger navdêr gelekjimêrbe, mîna
bernavê (wan) têye tewandin, ano (an) li
dawî têye:

-mar di qulan de dijîn
mar di wan de dijîn
-berf li çiyar dibare
berf li wan dibare

têbînîyek bingehî: dema ku di hevokê de
bernavên arziyê peyda bibin (ên, ê, a):
navdêrê yekem li angora wan têye, ê din li
angora (wî, wê, wan) têye: nimûne:

-di guhê hespî de
di guhê wî de
-di guhê mehîne de
di guhê wê de
-di guhê hespan (mehînan) de
di guhê wan de.

têbînîyek sere: çi navdêrê ku bi angoya

palvedêrbe û piştî lêker bêye, li angora
rêbaza borî têye:

- ew diçe aşî
- ew diçe wî
- ew diçin dibistanê
- ew diçin wê
- tu diçî gundan
- tu diçî wan
- ew diçe ber berxan
- em diçin wî bajarî

têbînîyek dawî: gelek heval van hevokên
jêrîn pêktînin:

- ez ji aş têm
- ez diçim aş

ev her du hevok çewtin û di warê
rêzimanî de ne duristin. Ji ber ku ew
dibêjin:

- ez ji aş têm
- ez ji ew têm
- ez diçim aş
- ez diçim ew

me berî aniha dît ku çênabe em bibêjin
(ez ji ew têm). Ji ber ku a durist eve

-ez ji aŝî tēm
ez ji wî tēm
-ez diçim aŝî
ez diçim wî.

Institut kurde de Paris

PARSÎNA HEJMAR

emê hejmaran li angora parsîna wan parvebikin, wehanî em rastberî van beşan dibin:

1) yek (1)

2) du -heyanî- nozdehan (2-19)

3) bîst (20)

4) bîst û yek -sîh û yek- çil û yek- pêncî û yek -sêst û yek- heftê û yek- hejtê û yek -not û yek-

5) sih- çel- pêncî- şêst- heftê- hejtê- not-

6) bîst û du- sih û pênc- sed û neh- hezar û du sed û şeş- çar hezar û heht sed û pêncî û hejt.

7) sed- du sed- neh sed- hezar sê hezar- şeş hezar- milyon-

8) -1- sê pêncîyan- şeş sedan- hest hezaran neh hezaran- du milyonan- çar milyonan- du şeşan-

8) -2- sih şeşî- sed heftî- sed hezarî- milyon dehî- hezar milyonî

1) yek: Mîr Celadet goman dike ku hejîmara (yek) ê mîna mêzaya tekî têye kêşan: nimûne:

ji yekê bêtir
yekê bide min.

mixabin, Mîr Celadet, di vî babetî de jî çewt diçe: Ji ber ku hejîmara (yek) ê ne-alîye. nimûne:

tekê nêrza: ez hespekî dibînim
ez yekî dibînim
hespekî xwar
yekî xwar

em nabêjin- hespekî xwar
yekê xwar.

teka mêza: ez mehînekê dibînim
ez yekê dibînim
mehînekê xwar
yekê xwar.

kurd dibêjin: du mêr hatin, yekî xwar
ê din ne xwar-
du jin hatin, yekê xwar
a din ne xwar-

awayên pêkanîna wê:

a) eger lêker têneper be: (nêr û mê)
yek diçe û yek têye
yek çûye û yek hat

b) eger lêker têper be: di demê nuhok
û mandê de: (nêr û mê)
yek dixueye
yek dinehêre
yek dilehîze

c) eger lêker têper be: di demên
buhêrkê de.

tekê nêrza: yekî nehêrt
yekî lehîst

teka mêza: yekê nehêrt
yekê lehîst

ç) digel lêkerê eyînê ve (nêr û mê)
yek qence
yek hêjaye

2) Ji duwan heyani nozdehan: an wekî
xwe dimînin, an paşkoka (an) ji wan re
dibe dûpaşk: mîne:

a) eger lêker têneper be: (nêr û mê) di
hemî deman de wekî xwe dimînin
du hesp diçin (du diçin)

sê mehîn tên (sê tên
şeq beran direvin (şeq direvin)
deh bizin direvin (deh =)

b) eger lêker têper be: di demê nuhok
û mandê de: wekî xwe dimînin
yanzdeh berx dixuin (yanzdeh dixuin).
yanzdeh canîk kayînê dikin

c) eger lêker têper be: di demê buhêrkê
de, paşkoka (an) li dawîyê zêdedibe;
mîne:

neh berxan xwar
nehan xwar
sêzdeh çêlekan xwar
sêzdehan xwar.
sê beranan li hev du xist
sêyan li hev du xist

ç) eger lêker têper be. û ew pişkberbe
di demê nuhok û mandê de, paşkoka
(an) li dawîyê zêdedibe:

mîne:

ez heft hespan dibînim
ez heftan dibînim
ew pênc mehînan dibîne

ew pêncan dibîne

3) bîst (20) hejimara bîstan, mîna dehan xwe dide ber parsînê: ano paşkoka (an) jêre dibe dûpaşk: nimûne:

a) eger lêker têneper be: di hemî deman de:

bîst hesp tîn

bîst tîn

bîst mal ketin

bîst ketin

b) eger lêker têper be: di demê nuhok û mandê de, nimûne:

bîst kavir dixuîn

bîst dixuîn

bîst bizañjîtîr dixuîn

bîst dixuîn

c) eger lêker têper be: di demê buhêrkê de: nimûne

bîst berandîran xwar

bîstan xwar

bîst nêrîyan xwar

bîstan xwar-

4) hejimara hevbendî ku bi (yek)ê kutah

bîbe, li angora parsîna (yekê) xwe dide
ber kêşanê: nimûne:

a) eger lêker têper be: di hemî deman
de, ew wekî xwe dimînin:

bîst û yek hesp tên

bîst û yek tên

hezar û sed û şêst û yek

mehîn hatin.

hezar û sed û şêst û yek hatin

b) eger lêker têper be, û ew pîşker be
di demê nuhok û mandê de:

-ez sih û yek hespî dibînim

ez sih û yekî dibînim

-ew sê hezar û heftê û yek mehîne dibîne

ew sê hezar û heftê û yekê dibîne.

c) eger lêker têper be, û ew pîşkarbe
di hemî demên buhêrkê de

-pêncî û yek bizinê xwar

pêncî û yekê xwar

-not û yek beranî xwar

not û yekî xwar-

5) ev hejimarên ha, bi dûpaşka (î) xwe
didine ber parsîne, nimûne:

a) eger lêker têper be: di hemî deman de, ew wekî xwe dimînin:

sih berx hatin

sih hatin

not sewal tên

not tên.

b) eger lêker têper be: di hemên buhêrkê de: dûpaşka (î) li dawîyê zêdedibe:

çel dewarî xwar.

çelî xwar.

sêst enzanî xwar

şêstî xwar-

6)- hemî hejimarên ku bi hejimarên (2-19) an kutah dibin, hejimara dawî bi tenahiya xwe, xwe dibe ber parsînê.

a) eger lêker têper be; di hemî deman de, hejimara hev bend wekî xwe dimîne: nimûne:

bîst û sê mendal diçin

bîst û sê diçin.

du hezar û sed û nozdeh

pêsmerge hatin

du hezar û sed nozdeh hatin

b) eger lêker têper be. di hemî demên buhêrkê de. dûpaşka (an) li hejmara dawî zêdedibe: mîne:

-heftê û heft mehînan xwar

heftê û heftan xwar

-sê sed û sanzdeh berxan xwar

sê sed û sanzdehan xwar-

-neh hezar û çar sed û çel û şeş

beranan xwar-

neh hezar û çar sed û çel û

şeşan xwar-

7) ev hejmarên ha. bi dûpaşka (î) li dawîya wan têne veguhastin. nimûne:

a) eger lêker têper be: di hemî deman de, ew wekî xwe diminin.

-sê sed hesp hatin

sê sed hatin

-çar hezar gamêş çûn

çar hezar çûn.

b) eger lêker têper be: di hemî demên buhêrkê de: dûpaşka (î) li dawîyê zêdedibe.

-heft sed mehîni xwar
heft sedî xwar
-şêş sed hespî xwar
şêş sedî xwar
-du hezar bizinî xwar
du hezarî xwar
-çar milyon berxikî xwar
çar miyonî xwar-

8)-1- di zimanê me de, ev awa taybete.
Ji ber ku hejimara duwan, li angora
hejimara yekê têye veguhastin- nimûne
-ez du şêşan divêm
-sê hezaran bidî wî
-du milyonan bidin wî.

8)-2- ev hejimarên hevbendî mîna yên
benda (8-1). hejimara duwem li angora
hejimara yekem têye kêşan.
-ez çel şêşî divêm
-heftê milyonî bidin wî
-sed hezarî bidin wan-

9) ne-nasdêriya hejimarên:
alavên ne-nasdêr li ser hejimarên
pêktên, û mîna xwe hejimarên didine

ber parsînê:

dehek
bîstek
sedek
hezarek
şêstek
nehek
du sedek
nîv milyonek

a) digel lêkerê eyînê vê:

-sed hezarek gerekî wî ye
-sedek gerekî min e
nîv milyonek gerekî wan e.

b) eger lêker têper be, û ew pîşkber be
di demê nuhok û mandê de:

-ew sed hezarekî dixwaze
-em bîstekî dixwazin
-ez du sedekî dixwazim
-hûn sê milyonekî divên

BERNAVÊ- KÎ- Û -KÊ-

1) bernavê kî, ji layê erka rêzimanî ve, ji komik bernavên bala (ez) têye hejmartin ano, di van awayan de pêktêye:

a) digel îêkerê eyînê ve

kî ye ?

kî ne ?

ev kî ye ?

ew kî ne ?

hûn kî ne ?

ew kî bûn ?

b) digel lêkerê têneper ve. û di hemî deman de.

kî hate ? kî çûye ?

kî hatin ? kî çûn ?

kî dimeşe ?

kî dimeşin ?

kî rawestiyaye ?

kî rawestiyan ?

c) digel lêkerê têper ve: di demên nuhok û mandê de:

kî dibe ?

kî dibin ?
kî dişîne ?
kî dişînin ?

ç) digel bernavên bala ve (ez).

ez kî me ?
tu kî yî ?
em kî ne ?
hûn kî ne ?
ew kî ye ?
ew kî ne ?

d) digel lêkerê têper ve. di demê
buhêrkê de û ew pişkberbin:

te kî xwest ?
wî kî şewitana?
wan kî sojt ?

2) bernavê -kê- ji layê erka rêzimanî
ve, ji komika bernavên binyatî (min)
têye hejmartin. ano, di van awayan de
pêktêye:

a) digel lêker têper ve. di hemî demên
buhêrkê de:

kê bir ? (wî, wê)
kê bir ? (wan)

kê birîye ? (wî, wê)
kê birîye ? (wan)
kê dibir ?
kê biribû ?
kê revand ?
kê revandibû ?

b) digel pêrbest ve:

-tu hez ji kê dikî ?
-ew kevir li kê ket ?
-pirtûk bi kê re ye ?

c) digel lêkerê têper ve. di demê nuhok
û mandê de. û ew pêşkberbin.

-tu kê dixwazî ?
-hûn kê divên ?
-ewê kê bixwazin ?

3) erka rêzimanî de navber her du
bernavan de: Kî- kê-

a) digel lêkerê têper ve. di demê nuhok
û mandê de. bernavê kî pêşkar e û
bernavê kê pêşkere: nimûne

-kî kê hildide
-kî kê hildigre
-kî kê dikuje

-kî kê hildidin
-kî kê hildigrin
-kî kê dikujin.

b) digel lêkerê têper ve. di hemî .
demên buhêrkê de. bernavê kê pîşkare û
bernavê kî pîşkbere: nimûne.

kê kî leqand ?
kê kî leqandin ?
kê kî xist ?
kê kî xistin ?

4) nimûneyên gelemperî
kî kevokê dike ?
kî wî dişîne ?
kî wan dilivîne ?
kê tu xistî ?
kê ez xistim ?
kê kevok kujte ?

ALAVA PÊŞKER (HA)

alava pêşker (Ha) li nik gelek
rêzimannasan bi renekî gelejimêrî
(Han) têye

Mîr Celadet dibêje: em dikarin
bernavê pêşker (ew- ev) digel (Ha -Han)
ve pêkbînin bêyî ku angora wan bêye
guhastin.

lê ez, bi xwe, dibêjim alava pêşker
(Ha) ye ne (Han) e. Ji ber van egerên
jêrîn

1) dema ku em li yekî digerin û piştî
demeke kurt wî dibînin û ji ber ku li ber
cavê meye em ji hev re dibêjin: (yekbe
yan zêdetirbe)

ha, waye- ha va ye

ha, va ne- ha wa ne

2) dema ku em li cihê yekî digerin
bêyî ku em bi ser vebin. piştê em
hevalekî xwe dibînin, ew heval dê cihê
wî pêşî me bike:

ha- li vir e

ha- li vir bûye
 ha- li wir bûye
 û eger em li gelekên digerin, ewê bibêje:
 ha, li vir in
 ha, li vir bûn
 ha, li wir in
 ha, li wir bûn.

3) ev alava pêşker ji ber ku ne
 bernave, û ji ber ku kesekî (kesin) tiştêkî
 (tiştin) ku li ber çavane û pêşberî meye,
 şanî me têye kirin, divêye bi rengê
 (Ha) be, ne birengê (Han) be.

ev alava pêşker (Ha) di van awa de
 pêktêye:

a) digek lêkerê eyînê ve:

ev ê ha ye
 ev ên ha ne
 ew ê ha ye
 ew ên ha ne
 ev a ha ye
 ew a ha ye

-ev- ew- bernavê pêşkerin

-(ê- a- ên) bernavê arzî û girêdanê ne

mîne van awa:

ê sor- evê sor (e)
a kesk- eva kesk (e)
ên baş, ev ên baş (in).

-(e- in) veguhastina lêkerê eyînê ne

-Ha. alava pêşkere ...

b) digel navdêran ve:

-ev xortê ha ye
-ew keça ha ye
-ev sewalên ha ne
-ew darên ha ne

c) digek lêkerê têneçer ve:

ewê ha digiriye
ev şagirtê ha diçe dibistanê
ew merovê ha diçe gulîstanê
ew ên ha dikenin
ev ên ha kenyan
ew ên ha dimeşin
ev a ha dizêye

ç) digel lêkerê têper ve. di demê nuhok
û mandê de:

ewê ha dixueye
ev ên ha vedixuin

ew a ha xwendinê dike
ew ên ha xebatê dikin
ev xortê ha dinivîse
ew xortên ha dinivîsin.

ç) digel lêkerê têper ve, di hemî demên
buhêrkê de:

vî hespê ha êm xwar
wê mehîna ha êm xwar
van hespên ha êm xwar
van mehînên ha êm xwar
wî yê ha çi kir ?
wê ya ha çi kir ?
vî yê ha çi kir ?
vê ya ha çi kir ?
wanên ha çi kir ?
van ên ha çi kir ?

LÊKERÊ VÎN Û VÊTIN

du lêker bi hemangoyê di zimanê me de peydadibin, yek jê (vîn) e, ê din (vêtin) e. lê mixabin, ev tiştê ha, li cem gelek rêzimanzanan ne diyare, ji lewra, ew veguhastina her duwan tevî li hev dikin, wehanî li nik Mîr Celadet û Sadiq beha-edîn peydadibe.

I nehêrtina Mîr Celadet

ew nehêrtina xwe bi vî tewrî ravedike:

-lêker vîn (bi vî), mîna lêkerên din ku jêre yeksanene, û fermanîya wan (bive-û- bivê) ye, xwe, di warê rêzimanî de, dispêre rêbazên lêkerê “hebûn” ê.

vîn, di van deman de têye veguhastin (mêjbuhêrk -nuhok- mand).

a) mêjbuhêrk: ev dem, carinan angoya -kêm buhêrk- û carinan angoya -merbend buhêrk -dide lêkerê vînê min (te- wî, wê- me- we -wan) diviyabû. min (te- wî... h.d) piştîmêr diviyabû

b) nuhok:

min (te- wî... h.d) divêt (divê)

min (te- wî... h.d) piştîmêr divên (divêtin)

c) mand: ev dem xweşik pêknayêye, ji bilî awayeke parsînî bi angoya (gerek).

wê min (te, wî... h.d) tîfîngêk bivê (t).

wê min (te, wî... h.d) piştîmêr bivên (bivêtin).

bi rastî kêmasîyên rêzimanî di vê nehêrtinê de gelesin:

1) ew dibêje (ev lêkerê -vîn, vêtin, vên, viyan- yeksanene. lê, ne weha ye. ev lêker bi angoya xwe wek hevîn, lê di warê veguhastinê de dûrî hevîn.

2) a din lêkerên (vên, viyan) tunene: vên bi xwe vîne. û viyan veguhastinek û demên buhêrkê de, ji lêkerê vînêye: mîna

(ew jîyan) ji lêkerê jînê ye.

(ew gerîyan) ji lêkerê gerînê ye.

3) di warê rêzimanî de pîrr şerme, enzan bibêje (min diviyabû), ji ber ku alava (di) ya dûmdarîyê, mîna:

-min dixwar

-wî dinehêrt
û (bû) alava (mêjbuhêrkê) ye mîna:
min xwaribû
min nehêrtibû.

gelo, çilonî em her du alavan bi hev re
pêkbînin, mîne

-dixwaribû
-dinehêrtibû

we kî ku wî pêkanîye.

-min diviyabû

Ji lewra, pêwîste em bibêjin

-min diviya (buhêrkê dûmdar)

an -min viyabû (mêjbuhêrk).

lê hîç çênabe em bibêjin.

-min diviyabû.

4) li angora wî (min piştîmêr divên -
divêtin), bi çî awayî van rengan pêktîne:

kengî bernavê min di demê nuhokê de
pêkhatiye ?!! û kengî dawî lêkeran ji ber
pîşkberan di demê nuhokê de hatiye
guhertin ?!!

min... divê
divêt

divêtin ?!!

II nehêrtina Sadiq Beha-edîn: —

li nik vî mamosteyê hêja, lêker (viyan)e

یه ک- ده می نهو:

من دفت (دفتین)

ته دفت (دفتین).

وه دفت (دفتین).

در- ده می بوری:

من فیا- فیان-

ته فیا- فیان .

وان فیا- فیان-

سی- ده می باشی:

من دی فیتا- فیتین

وی دی فیت- فیتین.

وه دی فیت- فیتین.

vî rêzimannasî mijar xweşik şîrovekirîye.

1) eger lêker viyane :(min divêt) bi taybetî tîpa (t) ji kîjan deverê hatiye. !!

a hîn kambaxtir (tin) ji (divêtin) ji kîjan deverê hatiye. !!

2) eger lêker viyane. çima, di demê nuhokê de ne ez divim ?! mîna lêkerê jîn. (jîyan) ez dijim.

Institut kurde de Paris

LÊKERÊ VÎN -Û- NÊTIN

bi rastî du lêker ji hev cuda, bi hem angoyê hene. û her yekî ji wan di hin deman de pêktêye. ji lewra veguhastina wan tevî li hev bûne. emê aniha her duwan di hemî deman de beramberî hev bikin:

a)- nuhok:

	vîn	vêtin
-ez	divim	divêm
-tu	divî	divêyî
-ew	dive	divêye
-em	divin	divên.
-hûn	divin	divên.
-ew	divin	divên.

b)- mand:

-ezê	bivim	bivêm
-tuwê	bivî	bivêyî
-ewê	bive	bivêye
-em, hûn, ew-ê	bivin	bivên

c)- buhêrkê xurû:

-min	viya	vêt
------	------	-----

-te	viya	vêt
-wî, wê	viya	vêt
-me, we, wan	viya	vêt

ç)- buhêrkê dûmdar:

-min	diviya	divêt
-te	diviya	divêt
-wî, wê	diviya	divêt
-me, we, wan	diviya	divêt

d)- mêjbuhêrk:

-min	viyabû	vêtibû
-te	viyabû	vêtibû
-wî, wê	viyabû	vêtibû
-me, we, wan	viyabû	vêtibû

E)- nêzbuhêrk:

-min	viyaye	vêtiye
-te	viyaye	vêtiye
-wî, wê	viyaye	vêtiye
-me, we, wan	viyaye	vêtiye

û hin demên ji dûzanin merbendî

-minê	biviya
minê	bivêta
-minê	viyabûya
minê	vêtibûya

LÊKERÊN TAYBET ¹

hin lêker di zimanê kurdî de bi renegekî
çewt ketine zimanê gelêrî. an xwe ne bi
awayên wekî hev vediguhêzin. mîne

1) hin heval dinivîsin:

ez dinerim

min nerî

wî nenerî

2) em dibêjin:

ez dibêjim

min got

3) Mîr Celadet û Sadiq Beha-edîn
dibêjin:

min divê

min divêt

4) Mîr Celadet û Sadiq Beha-edîn
dibêjin:

min heye

min hene

5) em dibêjin:

ez dibînim

min dît.

6) em dibêjin:

-ew dihêlin

-wan hişt

7) em dibêjin:

-ez didoşim

min dot

-ez difiroşim

min firot

-ez davêjim

min avêt.

8) em dibêjin:

-ez dikarim

ez karim

-ez karîbûm biçûma

min karîbû bixwara

(zanîn- wêrîn).

ez dixwazim hinekî li ser van mijaran
rawestim û mebesteke taybetî ber çavî
bikim:

1) lêkerê “nerîn”ê bi çewtî ketiye
zimanê gelêrî û hin heval vî lêkerê bi wî
rengê şaş pêktînin: ew dibêjin:

(kanî nerîna xwe...) ?

(min li dora xwe nerî)

ev lêker di binyada xwe de li lêkerê
(nehêrtinê) vedigere. û pêwîste ku em
vî lêkerê dawî pêkbînin: Ji ber ku lêkerê
(nerîn) ê ne duriste. û ji layekî din. hêja
Ahmedê Xanî lêkerê (nehêrtin) ê
pêkaniye. emê, aniha vî lêkerî veguhêzin:
û wê beramberî veguhastina lêkerê
(pisîn)ê bikin: di demê nuhokê de:

ez dinerim

ez dipirsim

tu dinerî

tu dipirsî

b) di demê mandê de:

ezê binerim

ezê bipirsim

tuwê binerî

tuwê bipirsî

c) di demên buhêrkê de:

min nerî

min pirsî

min nerîye

min pirsîye

minê nerîbûya

minê pirsîbûya

min dinerî

min dipirsî

min nerîbû

min pirsîbû...h.d)

bi rastî, em dibînin ku, eger ev lêker
hebûyeya, viyabû bi vî tewrî bihata
nivîsîn: (nerrîn).

2) du lêker bi hem angoyê xwe di demên neyeksane de vediguhêzin: mîne.

a) di demê nuhokê de:

(em dibêjin
ew dibêjin.)

b) di demê mandê de:

(emê bibêjin
ewê bibêjin)

c) di demên buhêrkê de:

(me got
me digot)... h.d.

dêmek li pêşberî me du lêker peydadibin
-bêjtin

-gotin (goftin).

Ji alîkî din ve:

a) di demê nuhokê de:

(em dibînin
ew dibîne)

b) di demê mandê de:

(emê bibînin
ewê bibîne)

c) di demên buhêrkê de:

(me dît

me dîtiye)..h.d.

dêmek li pêşberî me du lêker
peydadibin

-bîntin

-dîtin

Ji alîkî dîtir ve:

a) di demê nuhokê de:

(em dihêlin

ew dihêle)

b) di demê mandê de:

(emê bihêlin

ewê bihêle)

c) di demên buhêrkê de:

(me hişt

me hiştiye).

dêmek li pêşberî me du lêker
peydadibin

-hêltin

-hiştin

mamoste Reşîd Kurd li ser vî babetî
dipeyive

[-Bi navê bêjtin û bîntin tu makder
pêde nabin , lê çax nuhok û mand giş li

ser van her dû pirsan ava dibin bê î ku
çaxê wan ên buhêrk hebin:

wek: dibêjin bibêje
dibînin bibîne

buhêrkên wan ji gotin û dîtin saz dibin

wek: min got ... min gotiye
ez dibêjim ... ezê bibêjim
min dît min dîtiye
ez dibînim ... ezê bibînim

nehêrtina vî mamosteyî cihê xwe
nagire. Ji ber ku ev lêkerên ha di hemî
deman de tên veguhastin, lê di hin
deman de hin lêkeran şûna lêkerên din
vegirtine:

bêjtin	gotin (goftin)
nuhok: ez dibêjim	ez digovim
mand: ezê bibêjim	ezê bigovim
buhêrk min bêjt	min got

weha, em, di demê nuhok û mandê de
lêkerê (bêjtin)ê pêktînin, û di demên
buhêrkê de lêkerê (gotin)ê pêktînin.

her weha, em di demê nuhok û mandê
de lêkerê (bîntin-û-hêlîn)ê pêktînin, û di

demên buhêrkê de lêkerê (dîtin-û-hîştin)
ê pêktînin.

3) Mîr Celadet û Sadiq beha-edîn
nehêrtineke çewt bi vî rengê jêrînî şanî
me dikin.

ew dibêjin:

a) min hespek heye
min du hesp hene

b) min divê
min divêt
wan divêt
me divê

Mîr Celadet van hevokên Jêrîn li ser
van mijaran derpêş dike:

(min hespek heye
wî mehîn hebûn
wî mehînek hebû)

(min tîfîngêk divê
te divêt
wî divê
me divêt).

Sadiq beha-edîn nehêrtina xwe wesani
diyardeke:

(من هه به هه ته)

ري هه به

وه هه به

(من دڤيت)

ته دڤيت

وان دڤيت).

ev her du lêker bi vî tewrê çewt
derbasî zimanê gelêrî bûne, mixabîn ev
her du rêzimannas pak neramiyane:

*)-Ji alîkî ve bernavê kesî (min) ticarî
di demê nuhokê de pîşkar nayêye. eger
ne wesanî be, emê rastî van hevokan
bibin:

min divê
min pirtûkek divê
min te divê

di van her du hevokên jorîn de hin
tiştên berovajî peydabûn:

a) di demê nuhokê de, pîşker
tewandiye lê di vê nimûneyê de
(pirtûkek) ne tewandî hatiye. û eger em

wî bitewînîn (pirtûkekê) ev tiştê ha bi
bernavê (min)re çênabe.

b) (min) û (te) du bernavên ji yek
komikê ne. di zimanê mede du bernav ji
yek komikê bi hev re nayên, nimûne:

-ez tu
-ew hûn
-min te
-wî we.

* Ji alîkî din ve, eger ev hevoka jêrîn
durist be:

-min divê
emê vê hevoka jêrîn, çawanî ravebikin
-ez divê

û her weha: tu divêyî
ew divêye
em, hûn, ew: divên.

* Ji alîkî dîtirve: di demê nuhokê de
lêker ji layê veguhastinê ne -alî namîne.

(min divê
te divê
wan divê)

Ji ber van egeran, pêwîste em bibêjin:

-ez divêm
-tu divêyî
-ew divêye
-em divên (hûn, ew).

4) di hin lêkeran de, tîpa (J)e an (Ş)e ji demê nuhokê, di demên buhêrkê de vedimre, mîne:

ez difroşim
min fîrot
ez davêjim
min avêt

hin kes dibêjin, ev rengê jorin ji rengê jêrîn duristtîre:

min firoşt
min avêjt
min mêjt

derbarî vî mijarî, ez çî karim bibêjim:
ne hemî lêker bi vî awayî ne, nimûne:

-ez dikujim
min kujt (min kuşt)
-ez dibirêjim
min birajt (biraşt)

û lêkerê mîna (firotin) di destpêka

binyada xwe de (firoştin)e. ji lewra ez dibêjim:

(min firoşt

min avêjt) di warê rîzman de duristtirin. hîn zêdetir, eger em bibêjin (min firot, min avêt) ji (min firoşt, min avêjt) duristtîre, çimanî em nabêjin (min birat, min kut) ji dêvla (min birajt, min kujt).

5) sê lêker, di zimanê me de, peydadibin ku taybetîyeke wanî bilind heye:

-karîn = kanîn

-zanîn

-wêrîn

a) di demê nuhokê de, bi pêşpirtika (di) û bêyî wê têye veguhastin:

-ez karim

-ez dikarim

-ez zanim

-ez dizanim

-ez wêrim

-ez diwêrim

Ji ber ku, ev her sê lêker dûmdarî di naveroka wan de peydadibe, mîna lêkerê sêyamînî (eyîn, heyîn, neyîn). ji lewra em karin bibêjin:

ez zanim

ez karim

ez wêrim

b) di demên buhêrkê de, bi du awayan têne veguhastin:

-ez zanîbûm

min zanîbû

-ez karîbûm

min karîbû

-ez wêribûm

min wêribû

Ji ber ku ev her sê lêker ne -alî ne û taybetîya wan bi lêkerên din heye

-eger lêkerê duwan têneper be, emê nîfşê yekem ji veguhastinê pêkbînin

ez zanîbûm

nimûne (bi lêkerê çûyînê re):

ez zanîbûm biçûma

ez wêribûm biçûma

ez karîbûm biçûma
 bi berovajîve, çênabe em bibêjin
 (min karîbû biçûma
 min wêrîbû biçûma..)
 -eger lêkerê duwan têper be, emê nîfşê
 duwem ji veguhastinê pêkbînin
 min karîbû
 nimûne (bi lêkerê xwarinê re)
 min karîbû bixwara
 min zanîbû bixwara
 minwêrîbû bixwara
 bi berovajî ve, çênabe em bibêjin
 (ez karîbûm bixwara
 ezwêrîbûm bixwara).

6) hin heval, veguhastinên çewt dixine
 zimanê me, ew jî, ji kêma agehî têye:
 nimûne: (têt, tête)

Ji dêvla (ew tişt bi vî rengî têye) ew
 dibêjin (ew tişt bi vî rengî têt -tête).
 gelo, ew ji ber çî rêbazê vî tiştê ha
 dibêjin. mixabin ti sedem ji vê çewtîyê
 re neye. lê bila ji xwe bipirsin ev
 veguhastin ji kîjan lêkerî tên, hingê ewê

bizanin çiqasî şaşin. Ji ber ku lêker eve
(hatin). û kurd ji mêj ve dibêjin

-ez dihêm

(dih) — (T)

-ez têm.

Ji lewra :

tu têtî

ew têtê

em têt

ew- hûn têt.

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

pêrist -----	rûpel
1- lêkerê eyîmê	0 - 45
2- lêkerê heyîmê	46 - 65
3- verês û tewang	66 - 87
4- bermawên kesî	88 - 98
5- bermawên pêşker	100 - 118
6- nasdêrî	119 - 123
7- alavên ne nasdêr	124 - 138
8- pêrbest	139 - 152
9- parsîma hejmar	153 - 162
10- bermawên kir û kê	163 - 166
11- alava pêşker (Ha)	167 - 170
12- lêkerê wî û vêtin	171 - 177
13- lêkerên taybet	178 - 191

Institut Kurde de Paris

pirtûkên danyar:

1- Mada û Zeredeşt -kurte çîrok.

2- rêziman û abeya kurdî

۳- النفس الأخير -نثریات-

۴- معيار العقد الدولي (بحث قانوني).

۵- نقد مفهوم القانون لدى مارکس.

6- şîhe şîha xwedanekî westyayî

Institut kurde de Paris

essais sur la grammaire
(la langue kurde).

Haybat Mohamaçî
· Bavê Helebçe.

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

K.